

{מב ע"ב}

משנה. נגמר הדין מוציאין אותו לסוקלו¹. בית הסקילה היה חוץ לבית דין שנאמר הוצא את המקלל². אחד עומד על פתח בית דין והסודרין בידו, וסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו. אומר אחד יש ללמד עליו זכות, הלה מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידן. ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות, מחזירין אותו, אפילו ארבע וחמש פעמים, ובלבד שיש ממש בדבריו.

גמרא. ובית הסקילה חוץ לבית דין הוה, ותו לא. והא תניא: בית הסקילה היה חוץ לשלש מחנות. אין, כדקאמרת, והא דקתני הכי, נפקא מינה דאי נפיק בי דינא ויחיב חוץ לשלש מחנות, עבדינן בית הסקילה חוץ לבית דין, כי היכי דלא מיתחזי בית דין רוצחין. אי נמי: כי היכי דתיהוי ליה הצלה.

מנהגי מילי. דתנו רבנן: הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה, חוץ לשלש מחנות. אתה אומר חוץ לשלש מחנות, או אינו אלא חוץ למחנה אחת. נאמר כאן מחוץ למחנה ונאמר בפריש הנשרפין חוץ למחנה מה להלן חוץ לשלש מחנות, אף כאן חוץ לשלש מחנות. והתם מנלן. דתנו רבנן: והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה, חוץ לשלש מחנות. אתה אומר חוץ לשלש מחנות, או אינו אלא חוץ למחנה אחת. כשהוא אומר אל מחוץ למחנה, בפר העדה, שאין תלמוד לומר, שהרי כבר נאמר ושרף אתו כאשר שרף את הפר הראשון, ליתן לו מחנה שניה. וכשהוא אומר אל מחוץ למחנה, בדשן, שאין תלמוד לומר, שהרי כבר נאמר על שפך הדשן ישרף, ליתן לו מחנה שלישית. ולילף משחוטי חוץ, מה להלן, חוץ למחנה אחת, אף כאן, חוץ למחנה אחת. מסתברא מפריש הנשרפין הוה ליה למילף שכן: הוצא אל מחוץ למחנה, מכשיר, ומכפר. אדרבה, משחוטי חוץ הוה ליה למילף, שכן: אדם, חוטא, בנשמה, פיגול. מכשיר ממכשיר עדיף ליה. רב פפא אמר: משה היכא הוה יתיב, במחנה לוייה, ואמר ליה רחמנא הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה, חוץ למחנה לוייה. ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה, חוץ למחנה ישראל. האי מיבעי ליה לעשייה. עשייה בהדיא

¹ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ב ה"ג): הוב"ד לעיל הערה.

² עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"א): מי שנגמר דינו למיתה מוציאין אותו מבית דין ואחד עומד על פתח בית דין והסודרין בידו והסוס רחוק ממנו, והכרוז יוצא לפנוי פלוני יוצא ליהרג במיתה פלונית על שעבר עבירה פלונית במקום פלוני בזמן פלוני ופלוני עדין מי שידוע לו זכות יבא וילמד עליו, אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות זה מניף בסודרין וזה הרוכב על הסוס רץ ומחזיר את הנדון לבית דין, אם נמצא לו זכות פוטרין אותו ואם לא יחזור ויצא להריגה, אמר הוא בעצמו יש לי ללמד על עצמי זכות אף על פי שאין ממש בדבריו מחזירין אותו פעם ראשונה ושנייה, שמה מפני הפחד נסתתמו טענותיו וכשיחזור לבית דין תתישב דעתו ויאמר טעם, החזירוהו ולא נמצא ממש בדבריו מוציאין אותו פעם שלישית, אמר בשלישית יש לי ללמד על עצמי זכות אם יש ממש בדבריו מחזירין אותו אפילו כמה פעמים, לפיכך מוסרין לו שני תלמידי חכמים ששומעין דבריו בדרך אם יש ממש בדבריו מחזירין אותו ואם לאו אין מחזירין אותו, אם לא נמצא לו זכות מוציאין אותו ועדיין הם ההורגין אותו בכל מיתה שיתחייב בה, ורוצח שלא הרגוהו עדין חייבין להמיתו ביד כל אדם, רחוק ממקום ההריגה כעשר אמות אומר לו התודה שכן דרך כל המומתין מתודין וכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא, אם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי, אפילו ידע א בעצמו ששקר העידו עליו כך הוא מתודה.

{מג ע"א}

ורחמנא אמר לא תחמל ולא תכסה עליו. אלא שאני ישו דקרוב למלכות הוה. תנו רבנן: חמשה תלמידים היו לו לישו הנוצרי, מתאי, נקאי, נצר ובנוי ותודה. אתיוה למתי, אמר להו: מתי יהרג. הכתיב מתי אבוא ואראה פני אלהים. אמרו לו: אין, מתי יהרג דכתיב מתי ימות ואבד שמו. אתיוה לנקאי, אמר להו: נקאי יהרג. הכתיב ונקי וצדיק אל תהרג. אמרו לו: אין, נקאי יהרג, דכתיב במסתרים יהרג נקי. אתיוה לנצר, אמר: נצר יהרג. הכתיב ונצר משרשיו יפרה. אמרו לו: אין, נצר יהרג, דכתיב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. אתיוה לבנוי, אמר: בנוי יהרג. הכתיב בני בכרי ישראל. אמרו לו: אין, בנוי יהרג, דכתיב הנה אנכי הורג את בנך בכרך. אתיוה לתודה, אמר: תודה יהרג. הכתיב מזמור לתודה. אמרו לו: אין, תודה יהרג, דכתיב זבח תודה יכבדנני. +

כתיבא ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה. אלא מעתה וירגמו אתו אבן מאי עבדי ליה. ההוא מבעי ליה לכדתניא: וירגמו אתו באבן, אתו, ולא בכסותו³. אבן, שאם מת באבן אחת, יצא. ואצטריך למיכתב אבן, ואיצטריך למיכתב אבנים, דאי כתב רחמנא אבן, הוה אמינא היכא דלא מת בחדא, לא נתי אחריתי ומקטליה, כתב רחמנא אבנים. ואי כתב רחמנא אבנים, הוה אמינא מעיקרא נייתי תרתי, כתב רחמנא אבן. והא האי תנא נאמר קאמר. אילו לא נאמר קאמר. והכי קאמר: אילו לא נאמר קרא, הייתי אומר גזירה שוה, עכשיו שנאמר קרא, גזירה שוה לא צריך. רב אשי אמר: משה היכא הוה יתיב, במחנה לוייה, ואמר ליה רחמנא הוצא את המקלל, חוץ למחנה לוייה, אל מחוץ למחנה, חוץ למחנה ישראל. ויוציאו את המקלל, לעשייה. עשייה בהדיא כתיב בהו ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה. ההוא מיבעי ליה חד לסמיכה, וחד לדחייה. אמרו ליה רבנן לרב אשי: לדידך, כל הני הוצא דכתיבי בפרים הנשרפים מאי דרשת בהו. קשיא.

אחד עומד כו'. אמר רב הונא: פשיטא לי, אחד אבן שנסקל בה⁴, ואחד עץ שנתלה בו, ואחד סייף שנהרג בו, ואחד סודר שנחנק בו, כולן משל צבור. מאי טעמא, דמדידה לא אמרינן ליה: זיל, וליתיה וליקטול נפשיה. בעי רב הונא: סודר שמניפין בו, וסוס שרץ ומעמידן משל מי הוא. כיון דהצלה דידה, מדדידה הוא, או דילמא, כיון דבי דינא מחייבין למעבד בה הצלה, מדדידהו. ותו, הא דאמר רב חייא בר רב אשי אמר רב חסדא: היוצא ליהרג⁵ משקין אותו קורט של לבונה ככוס של יין כדי שתטרף דעתו, שנאמר תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. ותניא: נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות אותן. לא התנדבו נשים יקרות, משל מי. הא ודאי מסתברא משל צבור, כיון דכתיב תנו, מדדידהו.

בעא מיניה רב אחא בר הונא מרב ששת: אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות ונשתתק, מהו. מנפח רב ששת בדיה: נשתתק. אפילו אחד בסוף העולם נמי. התם לא קאמר, הכא קאמר. מאי. תא שמע, דאמר רבי יוסי בר חנינא: אחד מן התלמידים שזיכה ומת⁶, רואין אותו כאילו חי ועומד במקומו. זיכה, אין, לא זיכה, לא⁷. זיכה, פשיטא לי, אמר תיבעי לך. אפילו הוא כו'. ואפילו פעם ראשונה ושניה. והתניא: פעם ראשונה ושניה⁸, בין שיש ממש בדבריו בין שאין ממש בדבריו, מחזירין אותו. אין מכאן ואילך, אם יש ממש בדבריו, מחזירין אותו, אין ממש בדבריו, אין מחזירין אותו. אמר רב פפא: תרגומה מפעם שניה ואילך. מנא דיעי. אמר אביי: דמסרינן ליה זוגא דרבנן, אי איכא ממש בדבריו, אין, אי לא, לא. ולימסר ליה מעיקרא. אגב דבעית לא מצי אמר כל מאי דאית ליה.

משנה. מצאו לו זכות, פטרוהו, ואם לאו, יצא ליסקל, וכרוז יוצא לפניו: איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית, ופלוני ופלוני עדין, כל מי שיודע לו זכות, יבא וילמד עליו.

גמרא. אמר אביי: וצריך למימר: ביום פלוני, ובשעה פלונית, ובמקום פלוני, דילמא איכא דידעי, ואתו ומוזים להו. וכרוז יוצא לפניו לפניו, אין, מעיקרא, לא. +/מכאן ועד סוף הקטע השלמה של השמטת הצנזורה/ והתניא: בערב הפסח תלאוהו לישו הנוצרי, והכרוז יוצא לפניו ארבעים יום: ישו הנוצרי יוצא ליסקל על שכישה והסית והדיח את ישראל, כל מי שיודע לו זכות יבוא וילמד עליו. ולא מצאו לו זכות ותלאוהו בערב הפסח. אמר עולא: ותסברא, ישו הנוצרי בר הפוכי זכות הוא. מסית הוא,

³ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"טו ה"א): כיצד מצות הנסקלין, רחוק מבית הסקילה ארבע אמות מפשיטין את המחוייב סקילה בגדיו ומכסין ערותו מלפניו, ואין האשה נסקלת א ערומה אלא בחלוק אחד, ובית הסקילה גבוה שתי קומות עולה לשם הוא ועדין וידיו אסורות, ואחד מן העדים דוחפו על מתניו מאחוריו והוא נהפך ונופל על לבו לארץ, אם מת בה יצא שהרי נאמר סקול יסקל או ירה יירה הנה השוה הנסקל שנפל את האבן עליו עם הנדחף שנפל הוא בעצמו על הארץ, ואם לא מת מדחיפה זו מגביהין העדים אבן שהיתה מונחת שם משא שני בני אדם והעד השני מרפה את ידו ומשליך האבן על לבו, אם מת בו יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל שנאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה.

⁴ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"ג): זה היין והלבונה והאבן שייסקל בה הנסקל והסייף שיהרג בו הנהרג, והסודר שחונקין בו הנחנק, והעץ שתולין עליו הנתלה, והסודרין שמניפין בה לפני הרוגי בית דין והסוס שרץ להצילו, הכל באין משל ציבור, ומי שירצה להתנדב יבא ויתנדב.

⁵ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"ב): ואחר שמתודה משקין אותו קורט של לבונה ככוס של יין כדי שתטרף דעתו עליו וישתכר ואחר כך יהרג במיתה שהוא חייב בה.

⁶ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"ג): תלמיד שהיה מזכה ומת רואין אותו כאילו הוא מזכה במקומו.

⁷ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ד): אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות ונשתתק או מת קודם שילמד זכות ויאמר מאי זה טעם מזכה הרי הוא כמי שאינו.

⁸ עי' רמב"ם סנהדרין פ"ג ה"א: הוב"ד לעיל הערה 2.

לעולם. והלא כבר נאמר עד עולם. אלא כשם שלא ענש על הנסתרות, כך לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן. אלא

{ מג ע"ב }

אמר רבי יהושע בן לוי: כל הזובח את יצרו ומתודה עליו⁹, מעלה עליו הכתוב כאילו כיברו להקדוש ברוך הוא בשני עולמים, העולם הזה והעולם הבא¹⁰, דכתיב זבח תודה יכבדני. ואמר רבי יהושע בן לוי: בזמן שביט המקדש קיים, אדם מקריב עולה, שכר עולה בידו, מנחה, שכר מנחה בידו. אבל מי שדעתו שפלה, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולן, שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה, ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת, שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה.

משנה. היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות¹¹, אומרים לו: התודה, שכן דרך כל המומתין מתודין, שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא. שכן מצינו בעצן, שאמר לו יהושע בני שים נא כבוד [לה'] אלהי ישראל ותן לו תודה, ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי וכזאת וגו'. ומנין שכיפר לו וידויו, שנאמר ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה, ביום הזה אתה עכור, ואי אתה עכור לעולם הבא. ואם אינו יודע להתודות, אומרים לו: אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי. רבי יהודה אומר: אם היה יודע שהוא מזומם אומר: תהא מיתתי כפרה על כל עונותי חוץ מעון זה. אמרו לו: אם כן יהו כל אדם אומר כן, כדי לנקות עצמו.

גמרא. תנו רבנן: נא, אין נא אלא לשון בקשה, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא ליהושע חטא ישראל, אמר לפניו: רבוננו של עולם, מי חטא אמר ליה: וכי דילטור אני. לך הפל גורלות. הלך והפיל גורלות, ונפל הגורל על עכן, אמר לו: יהושע, בגורל אתה בא עלי. אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אחם, אם אני מפיל עליכם גורל, על אחד מכם הוא נופל. אמר לו: בבקשה ממך, אל תוציא לעז על הגורלות, שעתידה ארץ ישראל שתחלק בגורל שנאמר אך בגורל יחלק את הארץ. תן תודה. אמר רבינא: שחודי שחדיה במילי: כלום נבקש ממך אלא הודאה. תן לו תודה והיפטר. מיד: ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי. אמר רב אסי אמר רבי חנינא: מלמד שמעל עכן בשלשה חרמים: שנים בימי משה ואחד בימי יהושע, שנאמר כזאת וכזאת עשיתי. רבי יוחנן אמר משום רבי אלעזר ברבי שמעון: חמשה, ארבעה בימי משה ואחד בימי יהושע, שנאמר אנכי חטאתי וכזאת וכזאת עשיתי. ועד השתא מאי טעמא לא איענוש. אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון: לפי שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן. כתנאי: הנסתרות לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עינין שבעד. מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן, דברי רבי יהודה, אמר ליה רבי נחמיה: וכי ענש על הנסתרות

⁹ כל הזובח (תודה) [יצרו] ומתודה עליו וכו'. במאמר הזה בא לבאר המעלה העליונה לאדם, כאשר כופה וגובר על יצרו הרע ולא יעשה עוד מה שנעשה. וזה שאמר כל הזובח יצרו ומתודה עליו היינו שמתודה על חטאו שהלך אחר יצרו, ואמר כאלו כבד את הקדוש ברוך הוא בעולם הזה ובעולם הבא, שיש כאן שתי התחלות האחת לטוב והאחת לרע וכמו שהיו המינים אומרים שאי אפשר שיהיה התחלה אחת יוצא ממנו הטוב והרע ולכן אמרו שיש כאן ב' התחלות האחת התחלה לטוב והשני התחלה לרע וכאשר יש בעולם יצר הרע שהוא כנגד יצר הטוב נראה שיש כאן ב' התחלות ח"ו. ולפיכך אמרו בפ"ק דברכות (ה' א') אמר רבי לוי בר נחמני אמר ר"ל לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר [רגזו] ואל תחטאו אי אזיל מוטב ואי לא יעסוק בתורה שנאמר אמרו לבבכם אי אזיל מוטב ואי לא יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם, כי ק"ש כי הש"י הוא אחד ומפני שהוא אחד מסלק היצר הרע, עד שאין שניות הוא הרע שהיו אומרים המינים שיש כאן עוד התחלה לרע ולא נשאר רק היצר טוב וזה מורה על שהש"י אחד שהוא טוב הגמור. ואדם כמו זה מכבד הקדוש ברוך הוא שהוא אחד לגמרי וזולתו אין דבר (מהר"ל).

¹⁰ ומה שאמר כאלו כבדו אל הש"י בעולם הזה ובעולם הבא פירוש כי סלוק הרע כמו זה שזובח את יצרו הוא כבוד הש"י כ"כ הוא גנאי הרע [בעוה"ב]. אף על גב שבעולם הבא אין רע, מ"מ הוא כבוד ג"כ בעולם הבא כאשר היה סלוק הרע בעולם הזה. ועוד מפני כי מה שהש"י אחד הוא דוקא מצד ע"ה שאז נאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ופרק אלו עוברין (נ' א') והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אטו עד האידנא לאו אחד הוא אמר רבא אחא בר חנינא אמר רבי אמי לא כעולם הזה עולם הבא עולם הזה על שמועה טובה אומר הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר דיין אמת ועולם הבא הכל טוב והמטיב. בארו בזה בודאי הש"י בעולם הזה הוא אחד, רק מפני שיצר הרע בעולם ויצר הרע הוא השטן שעל ידו הוא הפורעניות בא אל העולם, ולפיכך לא נראה אחדותו בעולמו. מה שאין כך לעולם הבא שאין כאן רק טוב וזה יורה לגמרי אחדותו יתברך. וזה שאמר מי שהוא זובח יצרו כאלו כבדו להקב"ה בעולם הזה ובעולם הבא, כלומר שהכבוד הזה מגיע עד עולם הבא. שמצד ע"ה הש"י אחד לגמרי ואין כאן רק הכל טוב ומצד עולם הזה אין כאן זביחות יצר הרע רק מצד ע"ה מחויב זביחות יצר הרע לכן מכבדו ג"כ בעולם הבא. ומזה התבאר כמה גדול המדריגה העליונה מי שזובח יצרו וגובר עליו שהוא כאלו מכבד להקב"ה בעוה"ב ובעוה"ב (מהר"ל).

¹¹ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"א): הוב"ד לעיל הערה 2.

{מד ע"א}

ואתם ריחקתם ששים מיל. בתר דנפק, אוקים רב אמורא עליה, ודרש: כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה. אם כן מה תלמוד לומר קום לך: אמר ליה: אתה גרמת להם. והיינו דקאמר ליה בעי: ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה וגו'. ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא וגו' ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי [ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו]. היכי עביד הכי. והאמר רבי יוחנן: אסור לו לאדם שיתן שלום לתבירו בלילה, חיישינן שמא שד הוא¹⁵. שאני התם, דקאמר ליה אני שר צבא ה' עתה באתי וגו'. ודילמא משקרי. גמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה.

עכן מאי טעמא איענושו. משום דהווי ידעי ביה אשתו ובניו. חטא ישראל. אמר רבי אבא בר זבדא: אף על פי שחטא, ישראל הוא. אמר רבי אבא: היינו דאמרי אינשי אסא דקאי בניי חילפי אסא שמיה, ואסא קרו ליה. וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם גם לקחו מן החרם גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם. אמר רבי אילעא משום רבי יהודה בר מספרתא: מלמד שעבר עכן על חמשה חומשי תורה¹², שנאמר חמשה גם. ואמר רבי אילעא משום רבי יהודה בר מספרתא: עכן מושך בערלתו היה¹³, כתיב הכא וגם עברו את בריתי וכתיב התם את בריתי הפר. פשיטא. מהו דתימא: במצוה גופיה לא פקר, קא משמע לן. וכי עשה נבלה בישראל. אמר רבי אבא בר זבדא: מלמד שבעל עכן נערה המאורסה, כתיב הכא וכי עשה נבלה וכתיב התם כי עשתה נבלה בישראל. פשיטא. מהו דתימא: כולי האי לא פקר נפשיה, קא משמע לן. רבינא אמר: דיניה כנערה המאורסה, דבסקילה.

אמר ליה ריש גלותא לרב הונא: כתיב ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנתיו ואת שורו ואת חמרו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו. אם הוא חטא, בניו ובנותיו מה חטאו. אמר ליה: וליטעמיך, אם הוא חטא, כל ישראל מה חטאו. דכתיב וכל ישראל עמו. אלא, לרדותן, הכי נמי, כדי לרדותן. וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים, בתרתי. אמר רבינא: הראוי לשריפה, לשריפה, הראוי לסקילה, לסקילה.

וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף. רב אמר: איצטלא דמילתא, ושמואל אמר: סרבלא דצריפא. ויציקום לפני ה'. אמר רב נחמן: בא וחבטם לפני המקום, אמר לפניו: רבונו של עולם, על אלו תיהרג רובה של סנהדרין¹⁴. דכתיב ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש ותניא: שלשים וששה ממש, דברי רבי יהודה. אמר לו רבי נחמיה: וכי שלשים וששה היו. והלא לא נאמר אלא כשלשים וששה איש, אלא: זה יאיר בן מנשה ששקול כנגד רובה של סנהדרין. אמר רב נחמן אמר רב: מאי דכתיב תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות, תחנונים ידבר רש, זה משה, ועשיר יענה עזות, זה יהושע. מאי טעמא. אילימא משום דכתיב ויציקום לפני ה'. ואמר רב נחמן: בא וחבטן לפני המקום, אטו פנחס לא עביד הכי. (דכתיב) +מסורת הש"ס: והכתיב+ ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה, ואמר רבי אלעזר: ויתפלל לא נאמר, אלא ויפלל, מלמד שעצר פלילות עם קונו. בא וחבטן לפני המקום, אמר לפניו: רבונו של עולם, על אלו יפלו עשרים וארבעה אלף מישראל. דכתיב ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף. ואלא מהכא למה העברת העביר את העם הזה את הירדן, משה נמי מימר אמר: למה הרעתה לעם הזה. אלא מהכא ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן.

ויאמר ה' אל יהושע קום לך. דריש רבי שילא: אמר ליה הקדוש ברוך הוא: שלך קשה משלהם, אני אמרתי והיה בעברכם את הירדן תקימו,

¹² וקשה א"כ בכלל זה מילה ג"כ ובכלל זה נערה המאורסה. ויראה לומר מה שעבר על חמשה חומשי תורה (עד כאן) [ע"כ] היינו שעשה עבירה אחת שהיא שקולה ככל התורה, דאל"כ כמה מצות שהם אינם שייכים לכל אדם ואם כן איך אפשר לומר שעבר על כל התורה כולה, אלא שעשה עבירה אחת שהיא שקולה כמו הכל ומעתה לא קשיא (מהר"ל).

¹³ נראה מפני שהש"י היה מסולק לגמרי מישראל ולא היה אתם, ואי אפשר זה אם לא שהיה אחד מבטל הברית הוא המילה כאשר אין ברית אין הש"י. ולפיכך אמר לפני זה שעבר חמשה חומשי תורה כי כמו שהמילה היא ברית גם התורה היא ברית שהיא ברית בין הש"י ובין האדם, ואלו שני בריתות המילה לגוף שהרי היא בגוף האדם והתורה היא לנשמה שהתורה שהיא שכלית היא ברית לנשמה עם הש"י כמו שהמילה היא ברית לגוף. ומפני כך נפלו במלחמה, ואם לא היה זה שלא סלק לגמרי הברית אי אפשר שלא יהיה הש"י אתם ולא היו נופלים. ומי שסבר שבא על נערה המאורסה, סבר כי עוד צריך לומר שיהיה חטא, שאם לא כן אף על גב שאין כאן ברית עם ישראל מ"מ לא היה כאן סלוק שכינה לגמרי ולא היו גרועים מן הגוים שנפלו בידם שלא היה להם ג"כ ברית עם הש"י. אבל עוד היה בהם דבר זה, כי עכן בא על נערה המאורסה והוא החטא והערה היותר גדול. ולמה הוא חטא יותר מתועב, כי הנערה המאורסה מקודשת לאחר וכל זמן שיש עליה שם קדושין עד אחר הנשואין שאז אין שם קדושין רק נשואין, אבל המאורסה יש עליה שם קדושין והבא עליה אין תעוב כמו זה. ולכן משפט נערה מאורסה חמור ממשפט זנות של נשואה, ועכן בשביל שבא על נערה מאורסה [על כן] הוא סילוק שכינה, כמו שאמר הכתוב (דברים כ"ג) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, ודבר זה הוא ערוה יותר מכל עריות ולכן נסתלקה שכינה מהם לגמרי ולא היתה אתם כלל, וערוה זאת לא שייך באומות כי אין להם קדושין וכך אמרו בעולת בעל יש להם אבל ארוסה אין להם (מהר"ל).

¹⁴ דסבר שאותן שהוא קרוב יותר ושקול כמו הכלל יש לייסר בעד הכלל, וכך נוהג הש"י עם ישראל וכמו שהתבאר למעלה בפרק אחד דיני ממונות (ט"א) ושכתב על צדק הימנית ונשאת וגו' (מהר"ל).

¹⁵ והא דאשה מתגרשת בליל' ולא חיישינן דלמא שד היא, היינו דאיכא שני עדים וסופר והרי שלשה אינם רואים. ולכן אי אפשר לומר שהוא שד. ועוד כיון דמכיר אותה לא חיישינן דוקא שאין מכיר אותו בפרצוף פנים, חיישינן שמא שד הוא אבל היכא שמכיר אותו לא חיישינן (מהר"ל).

לא צריכא, דאף על גב דקא יהבי טעמא למילתייהו, (כי ההוא מעשה דבעיא מיכסא).

משנה. היה רחוק מבית הסקילה ארבע אמות²⁰, מפשיטין אותו את בגדיו. האיש מכסין אותו מלפניו, והאשה מלפניה ומאחוריה, דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים: האיש נסקל ערום, ואין האשה נסקלת ערומה.

אמר ליה: אמש ביטלתם תמיד של בין הערביים, ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה. על איזה מהן באת. אמר ליה: עתה באתי. מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק. ואמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה. אמר שמואל בר אבויא ושמיה דרב: גדול תלמוד תורה יותר מהקרבנות המידין, שנאמר עתה באתי.

אמר ליה אביי לרב דימי: האי קרא במערבא במאי מוקמיתו ליה אל תצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתך בהכלים אתך רעך ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא ליחזקאל: לך אמור להם לישראל אביך האמרי ואמך חתית, אמרה רוח פסקונית לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, אם יבואו אברהם ושרה ויעמדו לפניך אתה ואמר להם ומכלים אותם. ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל. ומי אית ליה רשותא כולי האי¹⁶. אין, דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: שלש שמות יש לו: פיסקון, איטמון, סיגרון. פיסקון, שפוסק דברים כלפי מעלה, איטמון, שאטם וענותיהן של ישראל, סיגרון, כיון שסוגר שוב אינו פותח. היערך שועך לא בצר, אמר רבי אלעזר: לעולם יקדים אדם תפלה לצרה¹⁷, שאילמלא (לא) הקדים אברהם תפלה לצרה בין בית אל ובין העי לא נשתיר משונאיהן של ישראל שריד ופליט. ריש לקיש אמר: כל המצא עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה. רבי יוחנן אמר: לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו, ואל יהו לו צרים מלמעלה.

מנין שכיפר לו וידויו וכו'. תנו רבנן: מנין שכיפר לו וידויו, שנאמר ויאמר לו יהושע מה עכרתנו ועכרך ה' היום הזה, היום הזה אתה עכור, ואי אתה עכור לעולם הבא. וכתוב ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה. מאי כולם חמשה, כולן חמשה הן לעולם הבא, כתיב זמרי וכתוב עכן. רב ושמואל, חד אמר: עכן שמו, ולמה נקרא שמו זמרי, שעשה מעשה זמרי¹⁸. וחד אמר: זמרי שמו, ולמה נקרא שמו עכן, שעיקר ענותיהן של ישראל.

אם אינו יודע להתוודות כו' רבי יהודה אומר כו' לנקות עצמן. וינקו עצמן. כדי שלא להוציא לעז על בתי דינין ועל העדים. תנו רבנן: מעשה באדם אחד שיצא ליהרג, אמר: אם יש בי עון זה, לא תהא מיתתי כפרה לכל עונותי, ואם אין בי עון זה, תהא מיתתי כפרה לכל עונותי, ובית דין וכל ישראל מנוקין. והעדים לא תהא להם מחילה לעולם. וכששמעו חכמים דבר, אמרו: להחזירו, אי אפשר, שכבר נגזרה גזירה. אלא: יהרג, ויהא קולר תלוי בצואר עדים. פשיטא. כל כמיניה. לא צריכא, דקא הדרי בהו סהדי. וכי הדרי בהו מאי הוי. כיון שהגיד, שוב אינו חוזר ומגיד¹⁹.

אין אנו יודעים. ואפילו אמרו: אין אנו יודעים, ונתנו אמתלא לדבריהם למה אמרו כך, חוזרין ומגידין, הואיל ולא אמרו בהפך ממה שאומרים באחרונה. אחר שהעיד העד בבית דין - ואפילו ללא שנתקרה עדותו בב"ד, שכן בכל דיני ממונות ובכל מה שדנין הבית דין בזמן הזה אין צריך דרישה וחקירה, וכמו שכתב בריש סימן שאחרי זה, וסגי להו בהשאלות והבדיקות שנתבאר בסיומן שלפני זה בסעיף ח' ששואלין אותו, ועי' רמ"א לקמן (סי' מו ס"ח) דעד אחד בשטר יכול לחזור (סמ"ע), מוכח מדברי הסמ"ע דמידי דבעי דרישה וחקירה יכול לחזור בו קודם שנגמרו החקירות, וכיון שריבה רחמנא כשמכחיש עצמו בחקירות דיכול לבטל עדותו ואין בו משום חזרו ומגיד, מכל שכן כשמכחיש עצמו בגוף ההלואה בתוך החקירות, דהאיך יעלה על הדעת דאם יחזור ויגיד שלא היתה ההלואה באותו יום ויעיד שהיתה ההלואה ביום אחר, שתיבטל עדותו מכל וכל, ואם יחזור ויגיד שלא היתה ההלואה כלל לא באותו יום ולא ביום אחר, תתקיים עדותו. ועוד, הא נאמן לבטל עדותו במיגו דאי בעי היה מבטל עדותו על ידי שהיה חוזר ומגיד בהכחשת חקירות, שהיה אומר שלא היה באותו יום שאמרתי קודם. אמנם להיפך, אם כבר נתבטלה עדותו מחמת שהכחישו עצמן בחקירות, ודאי פשוט שאינו יכול לחזור ולהגיד אחר כדי דיבור לקיים עדותו (נתה"מ).

והוא לאחר כדי דבור - אבל בתוך כדי דיבור יכולין לחזור, ואפילו עד הראשון בתוך כדי דיבור של השני, כגון שבאו שנים לבית דין להעיד והעיד האחד ואח"כ השני, יכול הראשון לחזור בו תוך כדי דיבור של עדות השני, דחד עדות הוא, ואף אם הפסיקוהו בעלי דין וחזרו ואמר שרוצה להשלים אלא שהפסיקוהו, יכול להשלים דבריו ונאמן, ובלבד שלא יסתור עדותו לגמרי (סמ"ע), ושיעור תכ"ד "שלוש עליך רבי ומורי" ועי' י"ד (סי' רמב"ס ט"ז) ומש"כ שם [שהוא שיעור "שלוש עליך רבי"] (רע"א).

אינו יכול לחזור בו - בשתי כיתי עדים המכחישים זה את זה, כגון שנים אומרים לזה או פרע ושנים מכחישים, וכת אחת חזרה מדבריה, לא מהני חזרה, והיינו דוקא היכא שהעדים שחזרו בהן אומרים ששקר דיברו מתחילה, לכך לא מהימנין להו, שאין אדם משים את עצמו רשע אפילו שעה אחת כו', אבל היכא שכת אחת חוזרים בהם ואומרים מוטעים היינו, נאמנים לחזור בהן, כיון דחזינו דהיכא שמוכח שהעדים טועים, כגון שהביא הבעל דין חוב לנפשיה, חוזרים ומגידים, כמבואר בש"ע כאן, א"כ כ"ש הכא כיון שיש שני עדים המכחישים אותם, אין לך ראייה גדולה מזו שטענו בתחילה כו' (פ"ת).

לפחדו עשיתי - פירושו, או שמודה שלא היה מוטעה וסוגג, אלא אומר שהוכרח מכח פחד להעיד שקר במזיד (סמ"ע).

אין שומעין לו - עדים שהעידו בב"ד וחזרו והעידו בחילוף, מלקין אותן ועדות הראשונה קיימת (סמ"ע).

ואינו יכול להוסיף בעדותו תנאי - דגם בזה סותר דבריו הראשונים שהעיד בראשונה התב, דמשמע דבכל ענין הוה אותו הדבר, והיינו דוקא כשמעידין על פה לפני ה"ב"ד, או בשטר וכתובת ידם ניכר ויכולין לקיים חתימתן וזולתן, דאל"כ הוה ליה הפה שאסר הוא הפה שהתיר, ועיין לקמן (סי' מו ס"ז) וסי' פב ס"ב) מדין עד אחד אומר תנאי היה בדבר ועד אחד אומר לא היה תנאי, וי"א דמעמידין עד נגד עד ונשבע הנתבע היסת (סמ"ע), אף על גב דלקמן (סי' מו ס"ז) פסק בעדות בשטר יכול לומר תנאי היו דבריו, שאני התם בשטר דאפשר שלא בא להודיע הכל מפורש בשטר, משא"כ בעדות על פה ששאלוהו בית דין, היה לו לפרש גם ההוספה (ט"ז).

עי' המשך בהערה .

²⁰ עי' רמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"א): הוב"ד לעיל הערה 3.

¹⁶ ר"ל דודאי זכיון שהדבר הוא בשביל ישראל דבר זה הוא כבוד המקום, ויש לו רשות כי ישראל הם בניו של השם יתברך (מהר"ל).

¹⁷ שאם מקדים תפילה ובאותה שעה אין לו צרים מלמעלה, ואז תפלתו נשמעת כאשר אין לו צרים למעלה לכך יקדים תפילה לצרה. ור"ל סבר שאם מאמץ בתפילה אין לו צרים כי אם מתאמץ בתפילה מתדבק לגמרי בו יתברך, ואין המקטרגים מבדילים בינו יתברך ובין האדם שיהיו מחיצה עד שאין תפילתו נשמעת. ור' יוחנן אמר שיהיה מתפלל על זה עצמו שלא יהיו מקטרגים אליו בתפילתו ואין אינו מקטרגים אליו (מהר"ל).

¹⁸ נראה כי השם מורה על חטאון, כי זמרי לשון כריתה שמו שהיה קוצץ לתורה ולכן אמר שעשה מעשה זמרי. ולמ"ד שעכך עונותיהן של ישראל פירוש שעשה עונותיהן של ישראל עכנא הוא נחש שהוא ממת, כך גרם עכך להזכיר עונותיהן של ישראל עד שהיו העונות שלהם נחש ממת. למר יותר ראוי שיהיה נקרא על שם חטאון שהוא סבב הדבר ולכן היה שמו זמרי שמורה על החטא, ולמר ראוי שיהיה מורה שמו על העונש שהביא על ישראל שהוא המסובב מן החטא ולמר הסבה עיקר ולמר המסובב עיקר (מהר"ל).

¹⁹ עי' ש"ע (ח"מ סי' כט ס"א): אחר שהעיד העד בבית דין (והוא לאחר כדי דבור) אינו יכול לחזור בו. כיצד, אמר: מוטעה הייתי, שוגג הייתי ונזכרתי שאין הדבר כן, לפחדו עשיתי, אין שומעין לו, אפילו נתן טעם לדבריו. וכן אינו יכול להוסיף בעדותו תנאי (וי"א דיכול להוסיף בתנאי). אבל בדבר שמוכיחו שטעה, כגון שהזקיקוהו בית דין להביא עדים שאינו רמאי, והלך והביאם, ואמרו להם הבית דין: יודעים אתם בו שהוא רמאי, ואמרו העדים: כן, ואמר להן הבעל דין: וכי אני רמאי, ואמרתם: לא אמרנו אלא שאינך רמאי, שומעין לדבריהם האחרונים, משום דמסתמא אין אדם מביא עד להעיד חובתו, ובואדי טעו. וכן בכל טעות שהעדים מצויים לטעות בו, נאמנים הם בעצמם, ואין בהם חזרו ומגיד. וכן אם אינו סותר עיקר דבריו הראשונים, כגון שהדברים סתומים וסובלים ביאור אחד משני ענייני משמעות, אחד קרוב ואחד רחוק, כל שאנו יכולים לכונן דברי העד כדי שלא תהא עדותו מוכחשת, יש לנו לכונן דבריו, כשם שיש לנו לתרץ דברי שני עדים הנראים מכחישים זה את זה, כדי שתהא עדות מכוונת. הגה: כשנותנים חרם בבית הכנסת, אחר עדות, שיעידו קודם שיצאו מבית הכנסת, ולאחר שיצאו באו עדים להגיד, ואומרים: לא שמנו לבנו אז להעיד, ועתה זכרנו, יכולין לחזור ולהעיד, הואיל ושתקו תחלה ולא אמרו:

{ מה ע"א }

גמרא. תנו רבנן: האיך מכסין אותו פרק אחד מלפניו, ואשה שני פרקים, בין מלפניה בין מלאחריה, מפני שכולה ערוה, דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים: האיך נסקל ערום, ואין האשה נסקלת ערומה. מאי טעמיהו דרבנן, אמר קרא ורגמו אותו. מאי אותו. אילמא אותו ולא אותה, והכתיב והוצאת את האישה ההוא או את האשה ההיא. אלא מאי אותו, אותו בלא כסותו, הא אותה, בכסותה. רבי יהודה אומר: אתו בלא כסותו, לא שנא איש ולא שנא אשה. למימרא דרבנן חיישי להרהורא, ורבי יהודה לא חייש להרהורא. והא איפכא שמענא להו, דתנן: הכהן אוהו בבגדיה, אם נקרעו, נקרעו, ואם נפרמו, נפרמו, עד שמגלה את לבה וסותר את שערה. רבי יהודה אומר: אם היה לבה נאה, לא היה מגלהו, ואם היה שערה נאה, לא היה סותרו. אמר רבה: התם היינו טעמא שמא תצא מבית דין זכאה, ויתגרו בה פירחי כהונה. הכא, הא מקטלא. וכי תימא אתי לאיתגרוי באחרנייתא, אמר רבה: גמירי, אין יצר הרע שולט אלא במי שעניו וראות. אמר רבא: דרבי יהודה אדרבי יהודה קשיא, דרבנן אדרבנן לא קשיא. אלא אמר רבא: דרבי יהודה אדרבי יהודה לא קשיא, כדשנין. דרבנן אדרבנן נמי לא קשיא, אמר קרא ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה, הכא, אין לך ייסור גדול מזה. וכי תימא ליעביד בה תרת, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: אמר קרא ואהבת לרעך כמוך, ברור לו מיתה יפה. לימא דרב נחמן תנאי היא. לא, דכולי עלמא אית להו דרב נחמן. והכא בהא קמיפלגי: מר סבר בזיוני דאיניש עדיפא ליה טפי מניחא דגופיה, ומר סבר: ניחא דגופיה עדיף מבזיוני.

משנה. בית הסקילה²¹ היה גבוה שתי קומות. אחד מן העדים דוחפו על מתניו, נהפך על לבו, הופכו על מתניו, ואם מת בה, יצא. ואם לאו, השני נוטל את האבן ונותנו על לבו. אם מת בה, יצא, ואם לאו, רגימתו בכל ישראל. שנאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה.

גמרא. תנא: וקומה שלו, הרי כאן שלש. ומי בעינן כולי האי. ורמינהו: מה בור שהוא כדי להמית²², עשרה טפחים, אף כל כדי להמית, עשרה טפחים. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: אמר קרא ואהבת לרעך כמוך, ברור לו מיתה יפה. אי הכי ליגבהיה טפי. משום דמינול.

אחד מן העדים דוחפו. תנו רבנן: מניין שבדחייה, תלמוד לומר ירה, ומנין שבסקילה, תלמוד לומר, סקול, ומנין שבסקילה ובדחייה, תלמוד לומר סקול יסקל או ירה יירה, ומנין שאם מת בדחייה יצא, תלמוד לומר או ירה יירה, מניין שאף לדורות כן,

²¹ עי' רמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"א): הוב"ד לעיל הערה 3.

²² עי' שו"ע (ח"מ סי' תי"ו): אחד החופר בור ברשות הרבים, או החופר בור ברשותו ופתחו לרשות הרבים, או פתח לרשות חבירו, או שחפר ופתח לרשותו והפקיר רשותו ולא הפקיר בורו, הרי זה חייב בנזקיו. אבל אם הפקיר רשותו ובורו, או שהפקיר בורו שברשותו, הרי זה פטור, שנאמר (שם כא, לד) בעל הבור ישלם מי שיש לו בעלים וזה הפקר, ובתחילה ברשות חפר מפני שחפר ברשותו:

ופתחו לרשות הרבים - היינו שפתחו ברשותו בתוך ד' טפחים סמוך לרשות הרבים, דכל ד' טפחים סמוך לרשות הרבים דחקי בו רבים, אבל בפתחו לרשות חבירו בעינן שיסמכו לרשות חבירו (סמ"ע).

או פתחו לרשות חבירו כו' - ומיהו דוקא קודם שנודע לבעל החצר, אבל אחר שנודע לו פטור הכורה, דכיון דהוא חייב בנזקי הבעל החצר, היה לו לבעל החצר למלאותו מיד וזה יפרע לו, וכיון דלא מלאהו כמאן דכרייה איהו דמי. ואף על פי שהבור אינו ברשות בעל החצר הניזק אלא ברשות החצר המזיק רק שפתחו לרשות הניזק, מ"מ כיון שעומד סמוך לחצר הניזק ממש וכמו שכתבתי בס"ק ה"ל כאילו עומד בחצר הניזק, ועליו לסתמו להרחיק ממנו נזקו ויקבל שכן טרחתו מהכורה (סמ"ע).

או שהפקיר בורו שברשותו כו' - הוא מטעם שכתבתי בס"ק, דכיון דלא היה להניזק רשות ליכנס ולהקריב להבור אין בעל הבור חייב בשמירתו (סמ"ע).

ואם לאו עד השני נוטל את האבן. נוטל. והתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר: אבן היתה שם²³, משוי שני בני אדם. נוטלה ונתונה על לבו. אם מת בה יצא. וליטעמין, תיקשי לך היא גופא: משוי שני בני אדם נוטלה ונתונה על לבו. אלא: דמדלי לה בהדי חבריה, ושדי לה איהו, כי היכי דתיית מריא. ואם לאו רגמתו כו'. והתניא: מעולם לא שנה בה אדם. מי קאמינא דעביד. דאי מיצריך קאמינא. אמר מר: אבן היתה כו', והתניא: אחת אבן שנסקל בה ואחת עץ שנתלה עליו²⁴, ואחד סייף שנהרג בו, ואחד סודר שנהנק בו, כולן נקברין עמו. לא צריכא, דמתקני ומייתי אחריני חלופייהו. נקברין עמו. והתניא: אין נקברין עמו. אמר רב פפא: מאי עמו, עמו בתפיסתו.

אמר שמואל: נקטעה יד העדים²⁵, פטור, מאי טעמא, דבעינא יד העדים תהיה בו בראשונה וליכא. אלא מעתה עדים גידמין דמעיקרא, הכי נמי דפסילי. שאני התם, דאמר קרא יד העדים, שהיתה כבר. מיתבי: כל מקום שיעידוהו שנים²⁶, ויאמרו: מעידין אנו באיש פלוני שנגמר דינו בבית דין פלוני, ופלוני ופלוני עדיו, הרי זה יהרג. תרגמא שמואל בהן הן עדיו. ומי בעינן קרא כדכתיב. והתניא: מות יומת המכה רוצח הוא, אין לי אלא במיתה הכתובה בו, מנין שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו, שאתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו, תלמוד לומר מות יומת המכה, מכל מקום. שאני התם דאמר קרא מות יומת. וליגמר מיניה. משום דהוה רוצח וגואל הדם שני כתובין באבן כאחד, וכל שני כתובין באבן כאחד אין מלמד. רוצח, הא דאמרן. גואל הדם מאי היא. דתניא גאל הדם ימית את הרוצח, מצוה בגואל הדם, ומניין שאם אין לו גואל, שביט דין מעמדין לו גואל, שנאמר בפגועו בו, מכל מקום. אמר ליה מר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי: ומי לא בעינן קרא כדכתיב. והתנן: היה אחד מהן גידם או אילם או חיגר או סומא או חרש, אינו נעשה בן סורר ומורה, שנאמר ותפשו בו, ולא גידמין, והוציאו אתו, ולא חיגרין, ואמר, ולא אילמין, כננו זה, ולא סומין, איננו שמע בקלנו, ולא חרשין. מאי טעמא. לאו משום דבעינן קרא כדכתיב. לא, שאני התם דכוליה קרא יתירא הוא. תא שמע: אין לה רחוב, אין נעשית עיר הנדחת, דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר: אין לה רחוב, עושין לה רחוב. עד כאן לא פליגי, אלא דמר סבר דמעיקרא בעינן, ומר סבר רחובה, דהשתא נמי כדמעיקרא דמי. אבל דכולי עלמא בעינן קרא כדכתיב. תנאי היא. דתנן: אין לו בהן יד, בהן רגל, און ימנית, אין לו טהרה עולמית²⁷, רבי אליעזר אומר: נותן על מקומו, ויוצא. רבי שמעון אומר: נותן על שמאלו ויוצא.

משנה. כל הנסקלין נתלין, דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים: אינו נתלה אלא המגדף²⁸ והעובד עבודה זרה. האיש תולין אותו פניו כלפי העם, והאשה פניה כלפי העץ, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים: האיש נתלה ואין האשה נתלית. אמר (להן) +מסורת הש"ס: להם + רבי אליעזר:

²³ ע"י רמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"א): הוב"ד לעיל הערה 3.

²⁴ ע"י רמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"ט): אין תולין על אילן המחובר לקרקע אלא על התלוש כדי שלא יהא מחוסר קציצה, שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו שלא יהא לו זכרון רע ויאמרו זה העץ שנתלה עליו פלוני, וכן האבן שנסקל בה והסייף שנהרג בו הנהרג והסודרין שחונקין בהן הכל נקברין בתפישת הנהרג אבל לא בקבר עצמו.

²⁵ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ח): מי שעמד על נפשו ולא יכלו בית דין לאוסרו עד שימיתוהו במיתה שהוא חייב בה הורגין אותו עדיו בכל מיתה שיכולין להמיתו בה מאחר שנגמר דינו ואין רשות לשאר העם להמיתו תחלה, לפיכך אם נקטעה יד העדים פטור, ואם היו העדים גדימין מתחלה יהרג ביד אחרים, במה דברים אמורים בשאר מחוייבי מיתות בית דין חוץ מן הרוצח, אבל הורג נפש שנגמר דינו ורודפין אחריו בכל דבר וביד כל אדם עד שממתין אותו.

²⁶ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"ז): מי שנגמר דינו וברח ובה לבית דין אחר אין סותרין את דינו אלא כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו מעידין אנו את איש פלוני שנגמר דינו בבית דין פלוני ופלוני עדיו הרי זה יהרג, במה דברים אמורים ברוצח אבל שאר חייבי מיתות עד שיבואו עדיו הראשונים ויעידו שנגמר דינו ויהרגוהו בידם, והוא שיעידו בבית דין של עשרים ושלושה.

²⁷ ע"י רמב"ם (מחוסרי כפרה פ"ה ה"א): אי זהו תנוק און זה גדר האמצעי, נתן על צדי הבהונות כשר, נתן על צדי צדיהן פסול, בין שנתן השמן על דם האשם עצמו מלמעלה בין שנתן בצד הדם אפילו נתקנה הדם קודם שיתן השמן על בהונות יצא שנאמר על מקום דם האשם, אין לו בוהן יד ימנית או בוהן רגל ימנית או שאין לו און ימנית אין לו טהרה עולמית.

²⁸ ע"י רמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"ו): מצות עשה לתלות ב את המגדף ועובד עכו"ם שנאמר כי קללת אלהים תלוי הרי מגדף אמור ועובד עכו"ם נאמר את ה' הוא מגדף, והאיש נתלה ג ואין האשה נתלית שנאמר כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו.

והלא שמעון בן שטח תלה נשים באשקלון²⁹. אמרו לו: שמונים נשים תלה, ואין דנין שנים ביום אחד³⁰.

גמרא. תנו רבנן: והומת ותלית, יכול כל המומתין נתלין, תלמוד לומר כי קללת אלהים תלוי מה מקלל, זה שבסקילה, אף כל שבסקילה, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים: מה מקלל, זה שכפר בעיקר, אף כל, שכפר בעיקר. במאי קא מיפלגי. רבנן דרשי כללי ופרטי, רבי אליעזר דריש ריבוי ומיעוטי. רבנן דרשי כללי ופרטי: והומת ותלית, כלל, כי קללת, פרט, אי הוה מקרבי להדדי אמרינן: אין בכלל אלא מה שבפרט, הני, אין, מידי אחרינא, לא.

²⁹ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ד): יש לבית דין להלקות מי שאינו מחוייב מלקות ולהרוג מי שאינו מחוייב מיתה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה, וכיון שרואים בית דין שפרצו העם בדבר יש להן לגדור ולחזק הדבר כפי מה שיראה להם הכל הוראת שעה לא שיקבע הלכה לדורות, מעשה והלקו אדם שבעל אשתו תחת אילן, ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יוונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו, ומעשה ותלה שמעון בן שטח שמונים נשים ביום אחד באשקלון ולא היו שם כל דרכי הדישה וחקירה וההתראה ולא בעדות ברורה אלא הוראת שעה כפי מה שראה.

³⁰ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"י): הוב"ד לעיל הערה.

ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים. והביאוהו לבית דין וסקלוהו. לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך. שוב מעשה באדם אחד שהטיח את אשתו תחת התאנה, והביאוהו לבית דין והלקוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך.
 משנה. כיצד תולין אותו³¹. משקיען את הקורה בארץ, והעץ יוצא, ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו. רבי יוסי אומר: הקורה מוטת על הכותל, ותולה אותו כדרך שהטבחין עושין. ומתירין אותו מיד, ואם לך עובר עליו בלא תעשה, שנאמר: לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו כי קלת אלהים תלוי וגו', כלומר: מפני מה זה תלוי, מפני שברך את השם, ונמצא שם שמים מתחלל. אמר רבי מאיר: בשעה שאדם מצטער שכניה מה לשון אומרת: קלני מראשי, קלני מזרועי³². אם כן המקום מצטער על דמן של רשעים שנשפך, קל ותומר על דמן של צדיקים. ולא זו בלבד אמרו, אלא: כל המלין את מתו עובר בלא תעשה³³. הלינהו לכבודו, להביא לו ארון ותכריכים, אינו עובר עליו. ולא היו קוברין אותו בקברות אבותיו, אלא שתי בתי קברות היו מתוקנין לבית דין. אחת לנהוגין ולנחנקין, ואחת לנסקלין ולנשרפין. נתעכל הבשר, מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן. והקרובים באים ושואלים בשלום הדיינין ובשלום העדים, כלומר שאין בלבנו עליכם שדין אמת דנתם³⁴.

הבריות קל בעיניו, וכן מלקין ומבזין למי ששמועתו רעה כו'. וה"מ באינש דעלמא אבל ת"ח ססרה אין מנדין אותו בפרהסיא (סמ"ע), אין לב"ד כח אלא לאפקועי ממונא אבל לא לזכות לאחר כל שלא בא לידו. ועיקר דיש להם כח הפקיע מזה ולזכותו לזה קודם שבא לידו (פ"ח).

ודוקא גדול הדור - בעינין דוקא דומיא דרב נחמן דהוה גדול הדור וממונה על הציבור ואז אפילו הוא יחיד. אי נמי אפילו אין שם גדול הדור כי אם שבעה טובי העיר שהמחוס רבים עליהם אבל דייני דעלמא שלא המחוס רבים עליהם לא. ומשמע דאף אם הוא גדול הדור אם לא המחווה רבים עליהם אין בידו לקנסו לצורך שעה, ועיקר גדול הדור אפילו אינו ממונה (ש"ך * ב"ח), אפילו יחיד בדורו, רק יכול לגזור אם רבים המחוס עליהם, ואם לא מרוצה לעם, לא, אבל אפילו ממונה ע"פ טובי העיר. אם לא שמומחה וגדול בהוראה, לאו כל כמינה למקנסיה בדין יחיד. אם לא בהסכמת טובי העיר, שיושבים עמו בדין. ודעתם למיקנס ולמיהור, הרשות בידם. אבל ביד הדיין ליכא רשות למיקנס, אלא מומחה וגדול בהוראה (ש"ך * י"ש).

שהמחוס בית דין עליהם - ר"ל שהמחוס הציבור לב"ד עליהם (סמ"ע). וכן נוהגים בכל מקום וכו' - כל מי שנתמנה על הציבור הוא כאבוי האבירים ויפתח בדורו כשמואל בדורו, וכל מה שעשה עשוי. כל ציבור במקומו כנאונים לכל ישראל שתיקנו כמה תקנות לכל ישראל (סמ"ע).

אף על פי פי שיש חולקים וס"ל כו' - אפילו למ"ל טובי העיר יכולים לתקן מה שירצו, היינו דוקא מה שהוא צרכי הקהל, אבל להפקיע ממנו מאחד לחבירו שאינו צורך הקהל, לא. ולא אמרינן הפקר ב"ד הפקר אלא בגדול שאין בדור כמוהו (סמ"ע). נהגו שלא להושיב דיינים קבועים רק דנים ע"פ זה בורר לו א' וזה בורר לו א' והאב"ד הוא השליש, ועלה על דעת איזה טובי העיר להושיב ב"ד קבוע עם הרב, אי אפשר לשנות כלל כיון שנהגו כן מעולם והוא מנהג ותיקין ע"פ הש"ס, ומנהג שנהגו לגדר וסיגי וכ"ש מה שהוא מדינת דש"ס, אפילו התרה לא מהני, ובפרטות בזמנים אלו שע"פ רוב מנהגי העיר ממנים דיינים לקרוביהם אף על פי שאינם הגונים, משא"כ בהז בורר לו א', אף אם יהיה אחד מהן אינו הגון שיהפך בזכות בעל דינו אף מה שהוא שלא ע"פ הדין, מ"מ כיון שהשני בורר ג"כ למי שירצה, הוי כקבלו עליהו. ומה"ט ראיתי בהרבה קהילות אף שיש להם דיינים קבועין, מ"מ בדבר גדול מתפשרים ע"פ הרוב לדון בהז בורר כדי שיצא הדין לאמיתו (פ"ח).

או שקבלו עליהם כו' - פירוש, דאז בדיבור בעלמא נתקיים אף בדבר שלא היה מנהג מקדם (סמ"ע).

במידי דאיכא רווחא להאי כו' - ש"ס נדפס שיש מח' עליו, ויש פסוק שצריך לגזוז, ויש שהקשו איך יוכלו לגזור אמילתא דאיכא רווחא להאי דהיינו להאחים דאמסטרדם, ופסידא להאי דהיינו לבני מדינתנו ושאר מדינות שכבר קנו מן הש"ס, וכי עדיפי מז' טובי העיר ב"ד בעירם שהם כנאונים לכל ישראל שאינם יכולים לגזור אמידא דאית ביה רווחא להאי ופסידא להאי, ואפילו למ"ש הרמ"א כאן שהמנהג שאפילו בכה"ג יכולין לגזור, היינו דוקא ז' טובי העיר בעירם דהוי כנאונים לכל ישראל ודוקא מצד המנהג, מה דלא שייך ב"ד דאין שייך מנהג אמילתא דלא שכיח כמו בנידון יידן, כדאיתא בחו"מ סימן ש"א סעיף א' בהגה [ואינו קרוי מנהג אלא דבר השכיח ונעשה הרבה פעמים, אבל דבר שאינו נעשה רק פעם אחת או שני פעמים אינו קרוי מנהג]. ואף אם נודה שיש להם כח לגזור כה"ג על כל ישראל, מ"מ כיון שלא נתפשטה תקנתן וגזירתן במדינתנו רק עכשיו שכבר קנו מהם בעד הון עצום ונתפשטו בקרב כל ישראל, הוי גזירה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה, ואין ספק אצלי דהנך ברנים ונאונים לא גזרו גזירה רק על הש"ס שעדיין ביד המדפסים והמחזיקים בידו ולא על הנמכרים (פ"ח).

ע"י המשך בהערה

השתא דמרחקי מהדדי, והני לרבוויי עבודה זרה דדמי ליה בכל מילי. ורבי אליעזר דריש ריבוי ומיעוטי: והומת ותלית, רבוי, כי קלת, מיעוט. אי הוה מרובי להדדי, לאי הוה מרוביני אלא עבודה זרה דדמי לה בכל מילי, השתא דמרחקי מהדדי, והני לרבוויי שאר הנסקלין.

האיש תולין וכו'. מאי טעמא דרבנן. אמר קרא ותלית אתו, אותו ולא אותה. ורבי אליעזר: אותו, בלא כסותו. ורבנן: אין, הכי נמי. אלא אמר קרא וכי יהיה באיש חטא, איש ולא אשה. ורבי אליעזר, האי וכי יהיה באיש מאי דריש ביה. אמר ריש לקיש: ההוא למיעוטי בן סורר ומורה, והתניא: בן סורר ומורה נסקל ונתלה, דברי רבי אליעזר. אלא אמר רב נחמן בן יצחק: לרבות בן סורר ומורה. מאי טעמא, דאמר קרא וכי יהיה באיש חטא, איש ולא בן, חטא, אי של טעמו נהרג, יצא בן סורר ומורה שעל שום סופו נהרג. הוי מיעוט אחר מיעוט, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות.

אמר להן רבי אליעזר: והלא שמעון בן שטח תלה נשים כו'. אמר רב חסדא: לא שנו אלא בשתי מיתות, אבל במיתה אחת, דנין³⁵. והא מעשה דשמעון בן שטח דמיתה אחת הואי, וקא אמרו ליה דאין דנין. אלא אי איתמר הכי איתמר: לא שנו אלא במיתה אחת כעין שתי מיתות, היכי דמי, כגון שתי עבירות, אבל במיתה אחת ועבירה אחת, דנין. מתיב רב אדא בר אהבה: אין דנין שנים ביום אחד, ואפילו בנואף ונואפת. תרגמא רב חסדא: בכת כהן ובוועלה, או בכת כהן וזוממי זוממיה. תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר: שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה³⁶, ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה.

³¹ ע"י רב"ם (סהדרין פ"ד ה"ה): הוב"ד לעיל הערה.

³² ע"י שו"ע (ח"מ סי' ב ס"א): כל בית דין, אפילו אינם סמוכים בא"י, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה), היו דנין בין מיתה בין ממון, בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה. ואם הוא אלם, חובטים אותו על ידי עובדי כוכבים. (ויש להם כח להפקיר ממונו ולאבדו כפי מה שרואים לגדור פרצת הדור). וכל מעשיהם יהיו לשם שמים, ודוקא גדול הדור, או טובי העיר שהמחוס ב"ד עליהם. הנה: וכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעינין כב"ד הגדול, מכין ועונשין, והפקרן והפקר כפי המנהג, אעפ"י שיש חולקין וס"ל דאין נח ביד טובי העיר באלו, רק להכריח הציבור במה שהיה מנהג מקדם או שקבלו עליהם מדעת כולם, אבל אינן רשאים לשנות דבר במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, או להפקיע ממון שלא מדעת כולם, מכל מקום הולכין אחר מנהג העיר, וכל שכן אם קבלום עליהם לכל דבר, כן נ"ל (ועיין ב"ד סימן רכ"ח דיני תקנות וחרמי צבור). כתבו האחרונים בתשובותיהם דמי שנתחייב מלקות, יתן ארבעים זהובים במקום מלקות, ולא דינא קאמר, אלא שהם פסקו כך לפי שעה, אבל ביד הב"ד הלהקות או ליטול ממון כפי ראות עיניהם, לפי הענין, למגדר מילתא (וע"ל ריש סימן תכ"ה בהג"ה).

כל ב"ד - אפילו ב"ד של חו"ל (סמ"ע), כשהיחיד רגיל בדבר עבירה או שעשה עבירה בפרסום במידי דשכיח, ג"כ מיקרי מיגדר מילתא ורשות לב"ד לקנסו (ש"ך * מהר"ם).

אפילו אינם סמוכים בא"י - עיין מש"כ לעיל (סי' א סק"י) פירושו (סמ"ע).

שהעם פרוצים בעבירות כו' - אף דאין כל העם פרוצים אלא יחיד מהם, יכולים לענוש אותו היחיד ולקנסו שלא מן הדין כפי ראות עיניהם, אלא כשהעם פרוצים יכולים לתקן ולגזור כלל העם ולענוש את כל אחד שיעבור על תקנתם, אף שלא ראו אותו האיש שהיה פרוץ במעשיו, אלא כדי לגזור העם (סמ"ע וש"ך), ו"א דאם יחיד פרוץ אין צורך שעה אלא רואין אם יניחו להעובר ילמדו ממנו קלי הדעת ויבואו להתפרק, ו"א דלא שייך מיגדר מילתא אלא היכא דיש לחוש לקלקול רבים שהדור פרוץ. ו"א העיקר אף כשהיחיד רגיל בדבר עבירה או שעשה עבירה בפרסום במידי דשכיח, ג"כ מיקרי מיגדר מילתא ורשות לב"ד לקנסו. ועי' מש"כ לקמן (סי' לב סק"י) (פ"ח).

דנין בין מיתה כו' - פירוש, ואפילו אינו חייב מיתה (סמ"ע).

בין כל דיני עונש - כל שהיה מזיד אף על פי שלא נגמר דינו בב"ד להריגה רשות ביד גואל הדם להורגו וכל שהיה קרוב לפשיעה אפילו אין בו מיתה ב"ד רשות ביד גואל הדם, אלא בזמן הזה יש להסתפק אי שייך דינא דגואל הדם כיון דע"פ בעינין קבלת עדים להודיע אמיתת הדבר שהרגו הרוצח ואנן הדיוטות אין ואין אנו רשאים לקבל עדות נפשות (קצה"ח).

ואפילו אין בדבר עדות גמורה - גם אפילו בלא התראה, שא"צ עדים והתראה אלא לדון בדין תורה, אבל למי שעובר על תיקוני המדינה יכולים לעשות כפי צורך שעה, ולדיני נפשות צריך שיהיו מזהרין לעשות בהסכמת זקני העיר כדי שיעשו אחר צורך גדול ובמתון (סמ"ע וש"ך).

חובטין אותו על ידי גוים - מדלא סיים לכתוב ואומרים לו עשה מה שישאל אומרים לך כמ"ש הטור, משמע דס"ל דאפילו גמר דין ויכול לעשות ע"י גוים, כיון שהוא אלם, ובפרט כשבאים לקנסו דלאו דין הוא (סמ"ע).

יש להם כח להפקיר כו' - ולקנסו אלם ולנדותו ולהחרימו ולקללו ולהכותו ולתלוש שערו ולאסרו בבית האסורים ולהשביעו בשם על כרחו שלא עשה ושלא יעשה הדברים, ובכל יהיה דעתו של דיין לשם שמים, ולא יהיה כבוד

{מו ע"ב}

שמע: ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה, ואי אמרת משום יקרא דחיי הוא, משום יקרא דאברהם משהו לה לשרה. שרה גופה ניחא לה, כי היכי דמייקר בה אברהם. תא שמע: וספדו לו כל ישראל וקברו אתו, ואי אמרת משום יקרא דחיי הוא, הנך בני יקרא נינהו. ניחא להו לצדיקיא דמייקרי בהו אינשי. תא שמע: לא יספדו ולא יקברו, לא ניחא לצדיקיא דמייקרי ברשיעייא. תא שמע: בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך והוי אדון יספדו לך, ואי אמרת משום יקרא דחיי הוא, מאי נפקא ליה מיניה. הכי קאמר ליה לייקרו ביך ישראל, כי היכי דמייקרי באבהתך.

ולא היו מתאבלין, אבל אוננין³³. שאין אנינות אלא בלב. גמרא. תנו רבנן: אילו נאמר חטא ותלית, הייתי אומר תולין אותו ואחר כך ממיתין אותו, כדרך שהמלכות עושה. תלמוד לומר: והומת ותלית, ממיתין אותו ואחר כך תולין אותו. הא כיצד. משהין אותו עד סמוך לשקיעת החמה³⁴, וגומרין את דינו, וממיתין אותו ואחר כך תולין אותו. אחד קושר ואחד מתיר, כדי לקיים מצות תלייה. תנו רבנן: עץ, שומע אני בין בתלוש בין במחובר, תלמוד לומר כי קבור, מי שאינו מחוסר אלא קבורה³⁵, יצא זה שמחוסר קציצה וקבורה. רבי יוסי אומר: מי שאינו מחוסר אלא קבורה, יצא זה שמחוסר תלישה וקבורה. ורבנן: תלישה, לאו כלום היא.

כלומר מפני מה זה תלוי מפני שבירך כו'. תניא, אומר רבי מאיר: משלו משל למה הדבר דומה, לשני אחים תאומים בעיר אחת, אחד מינוהו מלך ואחד יצא לליסטיות. צוה המלך ותלאוהו. כל הרואה אותו אומר: המלך תלוי. צוה המלך והורידוהו. אמר רבי מאיר כו'. מאי משמע. אמר אביי: כמאן דאמר קל לית. אמר ליה רבא: אם כן, כבד עלי ראשי, כבד עלי זרועי מיבעי ליה. אלא אמר רבא: כמאן דאמר קיל לי עלמא. האי מיבעי ליה לגופה. אם כן נימא קרא קלת, מאי קלת, שמע מינה תרתין. הוה דאיתא. אם כן נימא קרא קלת, מאי קלת, שמע מינה תרתין.

ולא זו בלבד כו'. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מנין למלין את מתו שעובר עליו בלא תעשה, תלמוד לומר כי קבור תקברנו³⁶, מכאן למלין את מתו שעובר בלא תעשה. איכא דאמרי, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: רמז לקבורה מן התורה מניין, תלמוד לומר כי קבור תקברנו מכאן רמז לקבורה מן התורה. אמר ליה שבור מלכא לרב חמא: קבורה מן התורה מניין. אישתיק ולא אמר ליה ולא מיד. אמר רב אחא בר יעקב: אימסר עלמא בידא דטפשא. דאיבעי ליה למימר כי קבור, דליעבד ליה ארון. תקברנו, לא משמע ליה. ונימא מדאיקבור צדיקי. מנהגא בעלמא, מדקבריה הקדוש ברוך הוא למשה. דלא לישתני ממנהגא. תא שמע: וספדו לו כל ישראל וקברו אתו, דלא לישתני ממנהגא. לא יספדו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו, דלישתנו ממנהגא.

איבעיא להו: קבורה משום בזיונא הוא, או משום כפרה הוא. למאי נפקא מינה. דאמר: לא בעינא דליקבורה לההוא גברא. אי אמרת משום בזיונא הוא, לא כל כמיניה. ואי אמרת משום כפרה הוא, הא אמר לא בעינא כפרה. מאי. תא שמע: מדאיקבור צדיקי ואי אמרת משום כפרה, צדיקי לכפרה צריכי. אין, דכתיב אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. תא שמע וספדו לו כל ישראל וקברו אתו, ואי אמרת כי היכי דתיהוי ליה כפרה, הנך נמי ליקבורו, כי היכי דתיהוי להו כפרה. האי דצדיק הוא, תיהוי ליה כפרה, הנך, לא ליהוי להו כפרה. תא שמע: לא יספדו ולא יקברו. דלא תיהוי להו כפרה.

איבעיא להו: הספידא, יקרא דחיי הוא או יקרא דשכבי הוי³⁷. למאי נפקא מינה. דאמר לא תספדוהו לההוא גברא. אי נמי, לאפוקי מירושין. תא

³³ ע"י רמב"ם (אבל פ"ג ה"ו): הוב"ד לעיל הערה 7.

³⁴ ע"י רמב"ם (אבל פ"א ה"ט): הוב"ד לעיל הערה 6.

³⁵ ע"י רמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"ז): הוב"ד לעיל הערה 3.

³⁶ ע"י רמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"ט): הוב"ד לעיל הערה 24.

³⁷ ע"י ש"ע (יו"ד סי' שמח ב'): האומר: אל תקברוהו מנכסיו, אין שומעין לו, אלא מוציאין מירושיו כל צרכי קבורתו בעל כרחו, וכן כל מה שרגילין לעשות לבני משפחתו, ואפילו האבן שנותנין על הקבר, והוא שירשו ממון מאביהם.

ביאור: אין שומעין לו - דאין לו זכות להעשיר בניו ולהטיל עצמו על הצבור (ש"ך).

אלא מוציאין מירושיו - אפי' נתן ממון הרבה לאחרים אין מוציאין מהמקבלין מתנות רק מהירושים כמ"ש בח"מ (סי' רג סל"א) (ש"ך)

והוא שירשו ממון מאביהם - דאל"כ אין כופין הקרובים אלא על הכל מוטל לקברו (ש"ך), ע"י בה"ש של הרב מהר"ט ז"ל ועיין בתשובת ב"ש"ר סי' קכ"ה בהגה"ה כס"ד שם מ"ש בזה (פ"ת).

ע"י ש"ע (יו"ד סי' שסב ס"א): הנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע עובר משום מלין את המת ואם נתנו בארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו ומכל מקום יפה לקברו בקרקע ממש אפילו בח"ל:

ביאור: לקברו בקרקע - ללא ארון, אבל מה שאנו שמים חרסית על הפיו ועיניו דיו, וכן אם יש נקב בצד הארון (ש"ך).

שם - אין מרשים לעכ"ם לראות המת בקבר (רע"א).

שם - אין חיוב לקבור אבר הנחתך מן החי, רק שיש ליהרר שכהן לא יגע בו (פ"ת).

³⁷ ע"י ש"ע (יו"ד סי' שמד ס"ט): יורשים שאינם רוצים לפרוע שכר הספדן, מוציאם מהם בעל כרחם.

ביאור: יורשים כו' - דוקא שירשו ממון המת דאל"כ אפילו בניו אין מוציאין מהם בעל כרחו כדלקמן (סי' שמח ס"ב) (ש"ך).

מוציאין מהם - דהספד כבוד המת הוא (ט"ז ו"ד), ומטעם זה שומעין לו כשאומו אל תספדוהו ועי' בח"מ (סי' רג ס"ל) (ש"ך).

ע"י ש"ע (ח"מ סי' רג סל"ח): שכיב מרע שצוה ואמר אל תספדוהו אין סופדין אותו, אמר אל תקברוהו מנכסיו, אין שומעין לו אלא כופין את הירושים לקברו מנכסיו:

אין סופדין אותו כו' - לשון דאין סופדין משמע דאסור לספד אותו, והטעם כי ההספד אינו אלא משום כבוד דהמת וקורבני, והרי מחל על כבודו, ומצוה לקיים דברי המת, משא"כ באמרו שלא יקברוהו, דלאו כל כמיניה להלין המת ולא יקברוהו, ואף אם תאמר שכונתו היתה שמנכסיו לא יקברוהו אלא מן הצדקה ומשל ציבור, בזה אמרו לאו כל כמיניה להעשיר את בניו ולהטיל נפשו על הציבור, וכו' באמרו שיספדוהו מהצדקה (סמ"ע).

ע"י ש"ע (יו"ד סי' שמד ס"י): מי שצוה שלא יספדוהו, שומעין לו. (אבל אם צוה שלא לנהוג עליו ז' וגזירת שלשים, אין שומעין לו).

ביאור: שומעין לו - גדול הדור שמת וצוה שלא להספידו המיקל שלא לשמוע לחכם הלז לא הפסיד, וכן עשה הנודע ביהודה בהספד הפני יהושע שאמר שלא להספידו. שני ת"ח בעיר אחת שהיו שונאים זה את זה ומת אחד מהם אסור למעט הספד מפני כבוד ת"ח שני ע"ש. ו"א מי שצוה שבנו לא יאמר קדיש עליו שומעין לו ע"ש (פ"ת).

אבל אם צוה - ו"א דה"ה לענין אבילות שבעה וקריעה שומעין לו אחרי שהוא ג"כ לכבוד המתים דמה"ט המאבד עצמו לדעת אין מתאבלין עליו וכתב שעשה כן הלכה למעשה שלא כדברי הרמ"א ו"א שאין לסמוך עליו בזה להקל (פ"ת).

אין שומעין לו - אבל צום האב ואם שלא לנהוג בהם י"ב חדש כיון דאינו שייך בשאר מתים אלא בכבוד אב ואם מצוה לקיים דבריהם (ש"ך).

{ מז ע"א }

בשר חסדיך לחיתו ארץ, מאי עבדיך ומאי חסדיך. לאו חסדיך, חסדיך ממש, עבדיך, הנך דמחייבי דינא דמעיקרא, וכיון דאיקטול, קרי להו עבדיך. אמר ליה אביי: מי קא מדמית

תא שמע: נבזה בעיניו נמאס, זה חזקיהו מלך יהודה, שגירר עצמות אביו על מטה של חבלים. ואי משום יקרא דחיי הוא, מאי טעמא. כי היכי דתיהוי ליה כפרה לאבוה. ומשום כפרה דאבוה משהו ליה ליקרא דישראל. ישראל גופייהו ניחא להו, דמחילי יקרייהו לגביה. תא שמע: אמר להן אל תספדונו בעיירות. ואי אמרת יקרא דחיי, מאי נפקא ליה מינה. קסבר: ליתייקרו ביה ישראל טפי. תא שמע: הלינו לכבודו, להביא לו ארון ותכריכין³⁸, אינו עובר עליו. מאי לאו, לכבודו של מת. לא, לכבודו של חי. ומשום כבודו של חי מבית ליה למת. אין, כי אמר רחמנא לא תלין נבלתו על העץ, דומיא דתלוי, דאית ביה בזיון. אבל הכא, כיון דלית ביה בזיון, לא. תא שמע: הלינו לכבודו. לשמע עליו עיירות, להביא לו מקוננות להביא לו ארון ותכריכין, אינו עובר עליו. שכל העושה אינו אלא לכבודו של מת, הכי קאמר: כל העושה לכבודו של חי, אין בו בזיון למת. תא שמע, רבי נתן אומר: סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה. מת שלא נספד ולא נקבר, או שחיה גורתו או שהיו גשמים מזלפין על מטתו, זהו סימן יפה למת, שמע מינה: יקרא דשכבי הוא, שמע מינה.

לא היו קוברין כו'. וכל כך למה, לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק³⁹, דאמר רבי אחא בר חנינא: מנין שאין קוברין רשע אצל צדיק, שנאמר, ויהי הם קברים איש והנה ראו את הגרוד וישליכו את האיש בקבר אלישע ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו. אמר ליה רב פפא: ודילמא לאיקיומא ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. אמר ליה: אי הכי, היינו דתניא: על רגליו עמד, ולביתו לא הלך, אלא ויהי נא פי שנים היכי משכחת לה דאחייא. אמר ליה רבי יוחנן: שריפא צרעת נעמן, שהיא שקולה כמת, דכתיב אל נא תהי כמת. וכשם שאין קוברין רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל. וליתקון ארבע קברות. שני קברות גמרא גמירי לה.

אמר עולא אמר רבי יוחנן: אכל חלב⁴⁰, והפריש קרבן, והמיר דתו וחזר בו, הואיל ונדחה, ידחה. איתמר נמי, אמר רבי ירמיה אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: אכל חלב והפריש קרבן ונשתטה, וחזר ונשתפה, הואיל ונדחה, ידחה. וצריכא, דאי אשמעינן קמייתא, משום דאיהו דחה נפשיה בידים. אבל האי, דממילא קא דחי, אימא כישן דמי. ואי אשמעינן הכא, משום דאין בידו לחזור, אבל התם דבידו לחזור, אימא לא, צריכא. אמר רב יוסף: אף אנן נמי תנינא: היו בה קדשים⁴¹, קדשי מזבח, ימותו, קדשי בדיק הבית, יפרו. והוינן בה: אמאי ימותו, כיון דאיקטול הואי להו כפרה, וליסקו לגבוה. לאו משום דאמרין הואיל ונדחו, ידחו. אמר ליה אביי: מי סברת מת מתוך רשעו היא ליה כפרה. מת מתוך רשעו, לא היא ליה כפרה. דתני רב שמעיה: יכול אפילו פירשו אבותיו מדרכי ציבור יטמא⁴², תלמוד לומר: בעמיו, בעושה מעשה עמיו. אמר ליה רבא: מי קא מדמית נהרג מתוך רשעו למת מתוך רשעו. מת מתוך רשעו, כיון דכי אורחיה קמיית, לא היא ליה כפרה, נהרג מתוך רשעו כיון דלאו כי אורחיה מיית, היא ליה כפרה. תדע, דכתיב מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך [וגו'] נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים

³⁸ עי' שו"ע (יו"ד סי' שז ס"א): הוב"ד לעיל הערה 5.

³⁹ עי' שו"ע (יו"ד סי' שסב ס"ה): אין קוברין רשע אצל צדיק אפילו רשע חמור אצל רשע קל וכן אין קוברין צדיק וכשר ובינוני אצל חסיד מופלג (אבל קוברים בעל תשובה אצל צדיק גמור):

ביאור: וכשר – צ"ל וכ"ש בינוני (ט"ז וש"ך).

בעל תשובה – אבל אצל חסיד לא [היינו בעל תשובה שנהיה חסיד לא קוברים אצל חסיד שאינו בעל תשובה]. (ש"ך).

⁴⁰ עי' רמב"ם (שגות פ"ג ה"ח): מי ששגג והפריש חטאתו ואחר כך נעשה מומר וחזר בתשובה או נשתטה וחזר ונשתפה, אף על פי שנדחה הקרבן בינתים הרי זה חזר ונראה שאין בעלי חיים נדחין כמו שביארנו בהלכות פסולי המוקדשין לפיכך יקריבנה עצמה, וכשם שאם נולד בו מום עובר ונתרפא יחזור לכשרותו כך אם נדחו הבעלים וחזרו ונראו יקרב.

⁴¹ עי' רמב"ם (עבודה זרה פ"ד ה"ג): פירות המחוברין שבתוכה מותרין שנאמר תקבוצ ושרפת מי שאינו מחוסר אלא קבוצ ושריפה יצאו פירות המחוברין שהן מחוסרין תלישה וקבוצ ושריפה, והוא הדין לשער הראש ואין צריך לומר האילנות עצמן שהן מותרים והרי הן של יורשיהם, ההקדשות שבתוכה קדשי מזבח ימותו זבח רשעים תועבה, קדשי בדיק הבית יפרו ואחר כך שורפין אותן שנאמר שללה ולא שלל שמים. +/השגת הראב"ד/ קדשי מזבח ימותו עד ואח"כ שורפין אותן וכו'. א"א לא ידעתי למה שורפין אותן שלל שמים היה ולא חל עליו איסור. +

⁴² עי' שו"ע (יו"ד סי' שעג ס"ח): כהן שפירשו אבותיו מדרכי צבור כגון המסורות אינו מיטמא להם ולא להרוגי ב"ד ולא למי שמאבד עצמו לדעת ולא לספק כגון שנתערב ולדה בולד חברתה או ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון: ביאור: ולא לספק – אמנם בספר בן ט' לראשון ובן ז' לאחרון הבן מטמא

שם – ותלמיד שהוא ספק כהן יכול לטמאות לרבו (רע"א).

אסור לפנותו, פינהו, מקומו טמא ואסור בהנאה. קבר המזיק את הרבים⁴⁹.
 מותר לפנותו, פינהו, מקומו טהור, ואסור בהנאה. הכא נמי בקבר בנין.
 וקבר הנמצא מותר לפנותו. דילמא מת מצוה הוא, ומת מצוה קנה
 מקומו⁵⁰. שאני מת מצוה דקלא את ליה.
 איתמר, האורג בגד למת, אביי אמר: אסור, ורבא אמר: מותר. אביי
 אמר: אסור, הזמנה מלתא היא. ורבא אמר: מותר⁵¹, הזמנה לאו מילתא
 היא. מאי טעמא דאביי, גמר שם שם מעגלה ערופה. מה עגלה ערופה,
 בהזמנה מיתסרא, האי נמי, בהזמנה מיתסרא. ורבא גמר שם שם מעבודה
 זרה, מה עבודה זרה בהזמנה לא מיתסרא, אף הכא נמי, בהזמנה לא
 מיתסרא. ורבא מאי טעמא לא גמר מעגלה ערופה. אמר לך

הרוגי מלכות להרוגי בית דין. הרוגי מלכות, כיון דשלא בדין קא
 מיקטלי, היא להו כפרה, הרוגי בית דין⁴³ כיון דבדין קא מיקטלי, לא הוי
 להו כפרה. תדע, דתנן: לא הוי קובריה אותו בקברות אבותיו. ואי סלקא
 דעתך כיון דאיסטול הוא להו כפרה, ליקברו. מיתה וקבורה בעינן. מותיב
 רב אדא בר אהבה: לא היו מתאבלין אלא אוננין, שאין אנינות אלא בלב.
 ואי סלקא דעתך כיון דאיסטול הוא להו כפרה, ליאבלו, בעינן נמי עיכול
 בשר. דיקא נמי, דתני: נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן
 במקומן, שמע מינה. רב אשי אמר: אבילות מאימתי קא מתחלת, מסתימת
 הגולל⁴⁴, כפרה מאימתי קא הויא, מכי חזו צערא דקברא פורתא. הלכך,
 הואיל ואידחו, ידחו. אי הכי למה לי עיכול בשר. משום דלא אפשר.

והרמב"ם – היינו קבר הנמצא שלא היינו יודעים שהיה שם קבר מותר
 לפנותו דכיון שלא היה ידוע מסתמא נקבר שם שלא ברשות בעל השדה (ש"ך).
 פינהו מקומו טמא – היינו כל השדה סביבו שמה יש שם קברים (ש"ך).

קבר הנמצא – מקום שמצאו בו ג' קברים רחוקים זה מזה, ולא היה שם חרס
 (להכיר של יהודים ששמים חרסים על העיניים) ולא היה ניכר צורת קבר.
 ולמעשה אם יש בין קבר לקבר מד' עד ח' אמות הרי זו בית הקברות ואסור
 לפנותו. ואך ז"ל דזה השיעור הוא לפי מנהגם לקבור במערות אבל כעת בכל
 ענין הוי שכונת קברות] אם נמצא שום שינוי בקבורה שיש ידים מוכיחות
 שהוא עובד כוכבים מספיקא לא מחזיקין בשכונת קברות, כי ישראל נקברים
 במקום א' ובסדר א', ודרכי הגוים לקבור שלא כסדר, ואם נאמר שהיו
 ישראלים נקברים בשעת הדחק כמו מלחמה או מגפה, מותר לפנות שאין חזקה
 לקברות במקרה כזה. ואם יש גוי מסיח לפי תומו שהקברים הם של גוים
 ואיסור פנוי רק מדרבנן מאמינים לו. ואין צורך בדיקה סביב והכנה מותר
 להלך [אמנם מאחר ומצאו במקום א' עצמות המתים אוסר לכהנים לילך שם,
 ולכן כדאי לבדוק או לציין המקום]. ואין איסור הנאה מאחר וזה קבר בתוך
 הקרקע ולא קבר בנין כדלעיל סעיף א' (פ"ח).

⁴⁹ עי' ש"ע (י"ד סי' סד ס"ה): קבר המזיק את הרבים כגון שהוא סמוך
 לדרך אפילו נקבר שם מדעת בעל השדה מותר לפנותו ומקומו טהור ואסור
 בהנאה אם קדם הקבר אבל אם קדם הדרך מקומו מותר בהנאה:

ביאור: מקומו טהור – שלא גזרו עליו מפני הנזק (ט"ז).

אסור בנאה – בקבר בנין כ"ל סעיף א' (ט"ז).

מותר בהנאה – שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ש"ך).

⁵⁰ עי' ש"ע (י"ד סי' סד ס"ג): מת מצוה שמצאו אדם בשדה וקברו שם
 אפילו שלא מדעת בעל השדה אסור לפנותו שמת מצוה קונה מקומו וכל
 המוצאו צריך לקברו במקום שמצאו ואם מצאו על המצר שצריך לפנותו משם
 מפני הרבים שלא יאהילו עליו אם מצאו בין שדה בור (פיר' שאינה חרושה
 זורועה) לשדה ניר (פירוש ניר נחרש ולא נזרע) מפנהו לשדה בור בין שדה ניר
 לשדה זרע מפנהו לשדה ניר בין שדה זרע לשדה אילן מפנהו לשדה זרע בין
 שדה אילן לשדה כרם מפנהו לשדה אילן ואם שתיהן שוות מפנהו לקרוב
 שבהם ואם שתיהן שוות בקירוב מפנהו לאיזהו מהם שירצה ב"ד אם מצאו חוץ
 לתחום אבל אם מצאו בתוך התחום מביאו לבית הקברות ואינו נקרא מת
 מצוה א"כ מצא ראשו ורובו:

וכל המוצאו – בז"ז לא נזהרים בזה לפי שאין הארץ שלנו ואין לנו רשות
 לקבור בכל מקום, ואף אם נקבר לשם יש לחוש שהגוים יחזרו ויוציאו כדי
 לפשוט נגדיו מעליו או משום זלזול ע"כ מוליכין אותו לבית הקברות (ט"ז
 וש"ך).

⁵¹ עי' ש"ע (י"ד סי' שט ס"א): מת, בין עובד כוכבים בין ישראל, תכריכו
 אסורים בהנאה. ודוקא שהזמינם לצרכו ונתנם עליו, אבל בהזמנה לבד, אפילו
 עשאו לצרכו לאחר שמת, לא נאסרו, דהזמנה לאו מלתא. וכן אם נתנם עליו
 ולא הזמינם לכך בתחלה, עדיין לא נאסרו.

ביאור: בין עובד כוכבים - מת ישראל אסור בהנאה מה"ת אבל מת עובד
 כוכבים אסור מדרבנן. אחד שחלה חולי שאין בו סכנה ואמר הרופאים שיקח
 עצם ממת לצורך איזה רפואה או מתכריכי המת, מותר ליקח עצם עובד
 כוכבים לזה כיון שאינו אלא מדרבנן. ועיין עוד בתשו' צמח צדק סי' י"ג ובהג"ה
 שם. ובתשו' יד אליהו סי' ס"ו ובתשו' פרי תבואה סי' כ"ה ובספר ברכי יוסף
 להגאון מהר"ר חיד"א ז"ל (ובשאלת יעב"ץ ח"א סי' מ"א) (ובשו"ת תשובה
 מאהבה ח"א סי' מ"ז) ובתשו' הרב הגדול מהר"ר ברוך בעל טעם המלך (פ"ח).
 אסורים בהנאה - ומ"מ מותר לאכול המומ"א כו' עיין מענין זה במשנה למלך
 פ"ח מהל' מא"ס דין י"ח ופ"ג מהל' אבל דין א' ובפ' י"ד דין כ"א. ומ"ש בשם
 (ב"ח) בגד של מת כו' עי' בתשו' יד אליהו סי' נ"ו (פ"ח).

דהזמנה לאו מלתא היא כו' - עיין בא"ח (סי' מב ס"?) (ש"ך).

קבריה דרב הוה שקלי מיניה עפרא לאישתא בת יומא. אתו אמרו ליה
 לשמואל אמר להו: יאות עבדין, קרקע עולם הוא, וקרקע עולם אינה
 נאסרת⁴⁵. דכתיב וישלך את עפרה על קבר בני העם. מקיש קבר בני העם
 לעבודה זרה, מה עבודה זרה, במחובר לא מיתסרא⁴⁶, דכתיב אשר אתם
 ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים, על ההרים אלהיהם, ולא
 ההרים אלהיהם. הכא נמי, במחובר לא מיתסר. מיתבי: החוצב קבר
 לאביו⁴⁷ והלך וקברו במקום אחר, הרי זה לא יקבר בו עולמית. הכא במאי
 עסקינן, בקבר בנין. תא חדש, מותר בהנאה, הטיל בו נפל,
 אסור בהנאה. הכא נמי בקבר בנין. תא שמע: נמצא אתה אומר שלש
 קברות הן: קבר הנמצא, קבר הידוע, קבר המזיק את הרבים. קבר
 הנמצא⁴⁸, מותר לפנותו, פינהו, מקומו טהור ומותר בהנאה. קבר הידוע,

⁴³ עי' ש"ע (י"ד סי' שעג ס"ח): הוב"ד לעיל הערה 42.

⁴⁴ עי' ש"ע (י"ד סי' שעג ס"א): מאימתי חל האבילות משנקבר ונגמר
 סתימת הקבר בעפר מיד מתחיל האבלות ומעטף ראשו אבל אינו חולץ מנעליו
 עד שיגיע לביתו ועכשיו נוהגים לחלוץ מנעל אחר סתימת הגולל מיד כדאיתא
 בסימן שע"ו. הנה היה סבור שנסתם הקבר והתחיל להתאבל ואחר כך נודע לו
 שטעה חזרו ומתחיל לאבלות מחדש:

ביאור: סתימת הקבר – עי' לעיל שעג סעיף ו בש"ך שמשמע שיעקר הסתימת
 הקבר היא כיוסי הארון בעפר ולא אבן אחרונה (רע"א).

⁴⁵ עי' ש"ע (י"ד סי' שסד ס"א): קבר של בנין אסור בהנאה אבל קרקע עולם
 של קבר אינו נאסר: הגה ו"א דהקרקע שלקחו מן הקבר וחזרו ונתנו עליו דהוי
 תלוש ולבסוף חברו אסור בהנאה ויש אוסרים עוד לישב על האבן שנתנו על
 הקבר למצבה ויש חולקים ומתיירן. הכלים שחופרין וקוברים בהם מותרים
 בהנאה ואין להשתמש בהן אלא מדעת הגבאי כמו בשאר צדקה: והא דקבר של
 בנין אסור לעולם דוקא שבנאו לשם מת ונתנו בו אפי' על דעת לפנותו ואפילו
 לא נתן בו אלא נפל אבל אם בנאו לשמו ולא נתנו בו מותר וכן אם נתנו בו על
 אדעתא לפנותו ולא הזמינו מתחלה מותר לאחר שפינהו אבל אם נתנו בו על
 דעת להיות בו עולמית אסור אפי' לאחר שפינהו אפי' לא בנאו לשמו ואם לא
 בנאו לשמו ונתנוהו בתוכו והוסיף בו דימוס (פירוש נדבך והוא שורת בנין
 החומה) לשמו כולו אסור אפילו לאחר שפינהו ואפילו שקברו שם על דעת
 לפנותו ואם מכיר הדימוס שהוסיף לשמו מסירו והוא לבדו אסור ושאר הקבר
 מותר:

ביאור: ו"ח ומתיירים – והעיקר להחמיר (ש"ך וט"ז), אבל ללכת על קבר לפי
 שעה בחילוף למקום שרוצים לילך שם יש להקל (ט"ז).

על דעת לפנותו – היינו שבנאו לשם מת א' ולא הניחו שם, והניח שם מת
 אחר שלא בסכמה אחרת, ולכן דווקא על ידי מעשה בנין נאסר בהנחת המת
 (רע"א).

⁴⁶ עי' ש"ע (י"ד סי' קמה ס"א):

⁴⁷ עי' ש"ע (י"ד סי' שסד ס"ז): החוצב קבר לאביו וקברו במקום אחר לא
 יקבר בו הוא עולמית משום כבוד אביו אבל אחר מותר ליקבר בו:

ביאור: החוצב קבר – המכין אבל ציון על קבר אביו ולא הניחו שם ומת, בניו
 מותרים לשים על קבר אביהם (פ"ח).

לא יקבר – אפילו לא קבר בנין אלא קבר בקרקע ג"כ (ש"ך).

אבל אחר – נקבר בו מת ופנוהו יש מח' אם מותר לקבר בו אחר אם לאו
 (רע"א).

⁴⁸ עי' ש"ע (י"ד סי' שסד ס"ב): קבר הנמצא מותר לפנותו פינהו מקומו
 טהור ומותר בהנאה קבר הידוע אסור לפנותו פינהו מקומו טמא ואסור בהנאה
 והרמב"ם גורס קבר הנמצא מותר לפנותו פינהו מקומו טמא ואסור בהנאה
 קבר הידוע אסור לפנותו פינהו מקומו טהור ומותר בהנאה:

ביאור: מותר לפנותו – ולא חוששין שמה מת מצוה הוא דמת מצוה יש לו
 קול (ש"ך).

ומותר בהנאה – שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ומדובר בקבר של בנין
 שקבר מחובר אינו נאסר (ש"ך).

קבר הידוע – שנקבר שם מדעת בעל השדה (ש"ך).

מקומו טמא – אוסר בהנאה דרבנן שגזר טומאה עולמית כדי שלא יפנוהו
 (ש"ך).

משמשין ממשמשין גמרינן, לאפוקי עגלה ערופה דהיא גופה קדושה. ואביי מאי טעמא לא גמר מעבודה זרה. אמר לך: מידי דאורחיה ממדי דאורחיה, גמרינן, לאפוקי עבודה זרה דלאו אורחא. (סימן: כפ"ה נפשי"ה דחציב"א נכיס"א דאומנ"א). מיתבי: כפה שהוא טמא⁵² מדרס ונתנתו לספר, טהור מן המדרס, אבל טמא (מגע מדרס) + מסורת ה"ש: טמא מת+. אימא: נתנתו וכרכתו. למה לי נתנתו וכרכתו. כדרב חסדא. דאמר רב חסדא: האי סודרא דאומניה⁵³ למיצר ביה

⁵² ע"י רמב"ם (כלים פ"ב ה"ו): כפה שנתנו על הספר טהור מלקבל טומאת מדרס, אבל מתטמא במת ובשאר טומאות.

⁵³ ע"י ש"ע (א"ח ס' ט"ב מ"ג): סודר דאומניה למיצר ביה תפילין לעולם, וצר ביה תפילין חד זימנא, אסור למיצר ביה זוי. הגה: ואם התנה עליו מתחלה, בכל ענין שרי. וקלף המעובד לשם תפילין, אסור לכתוב עליו דברי חול, והזמנה כי האי גוונא לגוף הקדושה, מילתא היא. אומניה ולא צר ביה, או צר ביה ולא אומניה, שרי למיצר ביה זוי. מ"ב: סודר - וה"ה אם עשה כ"ס מחדש לצורך תפילין ג"כ אין אסור להשתמש ביה חול עד דצר ביה והזמנה לאו מילתא היא וה"ה בכל תשמישי קדושה אפילו תיק לס"ת. ותשמיש תשמיש אין בו קדושה כלל: דאומניה - אפילו בדבור בלבד וכ"ש אם נטלו ואמר זה יהיה לתפילין דמהני. ועיין בהג"ל מה שכתבתי בשם הר"ן:

תפילין - ותיק של טלית לא מיקרי תשמיש קדושה רק תשמיש מצוה ולכן מותר להניח בו שאר דברים של חול דאף דמונח בו ג"כ תיק של תפילין לא הוי התקן של טלית ל"א תשמיש תשמיש ואפי' אם ניתן בתוכו הסידור שלו דיש בו קדושה או התפילין בלא תיק מ"מ בעת הצורך מותר ליתן בתוכו דברים של חול דהלא הוא עשוי מתחלה גם לטלית שהוא דבר של חול והוי כאלו התנה וכדלקמן בהג"ה. ואותן האנשים ההולכין בדרך ומשתמשין בשק של תפילין דברים של חול אף דמידינא אסור אפי"כ יש ללמד עליהן זכות זכיון דרגילין בכך הוי כאלו התנו בתחלה. ואעפ"כ לכתחלה אין נכון לעשות כן:

לעולם: ל"א דוקא בפירוש אבל בסתמא לא אמרינן דהזמנתו הוא על עולם כיון דסתם סודר אין מיוחד לתפילין אבל מדברי הגר"א בביאורו משמע דסתמא הוי כלעולם ולא מיעט המתבר בזה אלא היכא דהתנה שלא יהיה רק לפי שעה ולא לעולם ואם עשה כ"ס להניח תפילין או שאמר לאומן עשה לי כ"ס של תפילין לכו"ע הוי סתמא כלעולם:

וצר ביה - כ"ז בסודר או כ"ס שלו אבל אין אדם אוסר דבר שאינו שלו אא"כ גנב בגד וחתכו ועשה ממנו כ"ס דאז קניה בשינוי מעשה ואסרו. וקטן שצר ביה תפילין בהכ"ס שזימנו לכך ג"כ נאסר אבל דבר הנאסר בהזמנה לחוד כמו שיתבאר לא מיתסר בהזמנתו קטן דקטן יש לו מעשה ואין לו מחשבה אפילו גילו מחשבתם בדיבורם:

חד זימנא - אף שהיה רק לפי שעה דהוא דרך עראי כיון שהיה בסתמא מצרפינן המעשה להזמנה. אבל אם פירש בעת הנחה דהוא ע"מ לפנותו שרי להשתמש בו חול אא"כ ואם עשה הכ"ס לשם תפילין וצר ביה תפילין חזא זימנא אפילו ע"מ לפנותו אא"כ אסור למיצר ביה זוי וה"ה אם היה כ"ס עשוי והוסיף בו איזה דבר לצורך תפילין נאותו הוי כמי שעשה הכ"ס לשם תפילין עד שיטול מה שחידש ועיין בהג"ל:

אסור - לעולם אפילו לאחר שנתקלקל ואין ראוי עוד לתפילין וצריך גניזה: זוי - וכן שאר דבר אפילו דבר שיש בה קדושה כל שהוא למטה מתפילין כגון מזוזה וכנ"ל בסימן ל"ב ס"ח ולא נקט זוי רק משום סיפא. ולפ"ז אין לתת סידור בכ"ס שהיה מיוחד מתחלה לתפילין לבד ואעפ"כ אין למחות בזה דכיון דרגילין בזה ה"ל כאלו התנו מתחלה וכנ"ל בס"ק ח"א:

בכל ענין - אפילו עשה הכ"ס לשם תפילין וגם צר ביה בקביעות שרי כיון דהתנה בעת עשייה שהיה יוכל לשנות כשירצה ותנאי מהני להשתמש בהן אפילו בעודן בקדושתן וכמ"ש סימן קנ"ד ס"ח אך לתשמיש מגונה לא מהני תנאי וה"ה אם ירצה לכרוך איזה דבר ברצועה הקבוע בתפילין שעליו דלא מהני משום ביזוי מצוה:

לשם תפילין - היינו הפרשיות של תפילין וה"ה עור המעובד להבתים ש"ר או של די ואף דאין חקוק עליו השין מ"מ גוף קדושה מיקרי וכ"ש עור המעובד לס"ת או מזוזה:

דברי חול - אבל להורידו מקדושתו כגון לכתוב עליו מזוזה שקדושתה קלה מתפילין או שאר ל"ת מותר אפילו על עור שנתעבד לס"ת. וגם הוי דבר של חול ואסור לכתבו על קלף המעובד לס"ת אם לא שהתנה וכדלקמן:

כי האי גוונא - שהוא ע"י מעשה גמור לאפוקי אם היה רק הזמנה בדבור בעלמא או שהיה רק תיקון הקלף ושרטוטו לשמה:

לגוף וכו' - לאפוקי הזמנה לתשמיש קדושה כגון עשיית כ"ס לתפילין או עיבוד עור לרצועות שהוא רק תשמיש קדושה דמותר לשנותו אפי' לחול ועי' בביאור הלכה שביארנו דשלא במקום הדחק יש להחמיר בעיבוד עור לרצועות: הקדושה - אבל הזמנה לגוף המצוה כגון ציצית שופר לולב סוכה נר תנוכה אפילו עשאו לכן לא מיתסרי דהזמנה לאו מילתא היא וכדלקמן בסימן תרל"ח

תפילין וצר ביה תפילין, אסור למיצר ביה פשיטי. אומניה ולא צר ביה, צר ביה ולא אומניה, שרי למיצר ביה פשיטי. ולאביי, דאמר הזמנה מילתא היא, אומניה אף על גב דלא צר ביה. צר ביה, אי אומניה, אין, אי לא אומניה, לא. תא שמע: נפש שבנאו לשם ח"ה⁵⁴, מותר בהנאה, הוסיף בו דימוס אחד לשם מת, אסור בהנאה. הכא במאי עסקינן, דרמא ביה מת. אי הכי מאי איריא הוסיף. כי לא הוסיף נמי. לא צריכא, אף על גב דפנייה. אמר רפרס בר פפא אמר רב חסדא: אם היה מכירו, חולצו, ומותר. תא שמע: החוצב קבר לאביו, והלך וקברו בקבר אחר, הרי זה לא יקבר בו עולמית. התם משום כבוד אביו. הכי נמי מסתברא, דקתני סיפא. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף החוצב אבנים לאביו, והלך וקברו במקום אחר, הרי זה לא יקבר בהן עולמית. אי אמרת בשלמא משום כבוד אביו, שפיר: אלא אי אמרת משום הזמנה, טווי לאריגה מי איכא למאן דאמר. תא שמע: קבר חדש, מותר בהנאה, הטיל בו נפל, אסור בהנאה. הטיל, אין, לא הטיל, לא. הוא הדין דאף על גב דלא הטיל, ולאפוקי מדרךן שמעון בן גמליאל דאמר: אין לנפלים תפיסת הקבר, קא משמע לן. תא שמע: מותר המתים⁵⁵, למתים, מותר המת, ליורשיו. הכא במאי עסקינן, שגבו מחיים. הא לא תני הכי, דתנן: מותר המתים, למתים, מותר המת, ליורשיו. והני עלה: כיצד. גבו למתים סתם, זהו מותר המתים למתים, גבו למת זה, זהו מותר המת ליורשיו. וליטעמין אימא סיפא, רבי מאיר אומר: לא יגע בהן עד שיבא אליהו, רבי נתן אומר: יעשנו דימוס על קברו, או זילוף לפני מטתו. אלא, אביי מתרץ לטעמיה, ורבא מתרץ לטעמיה, אביי מתרץ לטעמיה: דכולי עלמא הזמנה מילתא היא, תנא קמא סבר: דחזי ליה, תפיס, דלא חזי ליה, לא תפיס. ורבי מאיר מספקא ליה אי תפיס אי לא תפיס, הלכך לא יגע בהן עד שיבא אליהו. ורבי נתן פשיטא ליה דודאי תפיס, הלכך יעשה דימוס על קברו. ורבא מתרץ לטעמיה: לכולי עלמא הזמנה לאו מילתא היא. תנא קמא סבר: כי בכו ליה, אחולי מחיל זילותיה גבי יורשין. ורבי מאיר מספקא ליה אי מחיל אי לא מחיל, הלכך לא יגע בהן כו'. ורבי נתן פשיטא ליה דלא מחיל, הלכך יעשה דימוס על קברו או זילוף לפני מטתו. תא שמע: היו אביו ואמו מזרקין בו כלים⁵⁶, מצוה על האחרים להצילין.

ט"א בהג"ה ומותר להשתמש בהו חול אף בלי תנאי. ועיין לעיל בסימן כ"א ולקמן בסימן קנ"ד שיש עוד נ"מ בין קדושה למצוה:

מילתא היא - אף דבסעיף א' ק"ל דמותר לשנות הש"ר ולהורידו מקדושתו מטעם דהזמנה לאו מילתא היא אף דשם הוא גוף הקדושה שאני התם דע"כ עושה בהם קדושה קצת אבל הכא הלא רוצה לעשות בהם דבר חול ולזה מהני הזמנה בגוף הקדושה ועיין במג"א שהביא דיעות החולקין ע"ז וס"ל דאף בגוף הקדושה הזמנה אינה כלום ואעפ"כ לענין מעשה יש להחמיר כסברא הא' וכמו שכתבנו בביאור הלכה וע"כ מהני תנאי בזה מיהו אם התחיל לכתוב על הקלף סת"ם או שאר כתבי הקדש אפילו על הנגיר אסור לכתוב אה"כ עליו דברי חול לכו"ע שזה עשה מעשה של גוף הקדושה ואפי' תנאי לא מהני בזה:

צר ביה - פ' לפי שעה וגם בסתמא אפי' אם עשה כן פעמים הרבה אך שבכל פעם היה לפי שעה דרך עראי לא נתקדש ע"ז אבל אם צר ביה בקביעות או שצר ביה אפילו פ"א אך שצר ביה אדעתא דקביעותא דהיינו שהיה אז בדעתו למיצר ביה תמיד אפילו לא אומניה מעיקרא ג"כ אסור דהוי כאומניה וצר ביה. ואם פ' ע"מ לפנותו אפילו צר ביה כמה פעמים וגם אומניה מעיקרא מותר כל שלא עשה כ"ס לשם תפילין וכנ"ל בסק"ד:

ולא אומניה - מעולם לשם תפילין: שרי - ל"א דהיינו דהסודר לא נתקדש ע"י שצר ביה פ"א בלי הזמנה אבל כל זמן שהתפילין שם אין מדרך הכבוד להניח יחד שם גם מעות אלא יקשרם בקשר בפני עצמו:

⁵⁴ ע"י ש"ע (יר"ד ס' סד"א): הוב"ד לעיל הערה 45. ⁵⁵ ע"י ש"ע (יר"ד ס' שנו ס"א): מת שלא היה לו צרכי קבורה, וגבו לו והותירו, אם כשגבו יחדו לצרכי זה המת, יתנו ליורשיו, ואם לאו, יעשו מהם צרכי מתים אחרים.

יחדו לצרכי זה המת - ל"ש מעות או שאר דברים יתנו ליורשיו, משום שזה זלזול למת שצריך לצדקה, ומוחל הזלזול ליורשיו, וע"ל (ס' רג"ס ס"ו)? (ש"ך וט"ו), אם הגבאי רוצה לעכב המותר כדי לעשות לו מצבה והיורש אומר שלא צריך יתנו ליורשיו ולא יבנה בו מצבה אלא דאם מנהג כל בני משפחתו להיות להם מצבה על קברותיהם הדין עם הגבאי ועושה לו מצבה (פ"ת).

⁵⁶ ע"י ש"ע (יר"ד ס' שמש ס"ג): אם היו אביו ואמו מזרקים עליו כלים, מצוה לאחרים להצילין, אם לא נגעו במטה הנקברת עמו. הגה: ואם הצילין, חייב בשמירתן, ואם החזירן לאביו ולאמו, וחזרו זורקים, ונאסרו, חייב המחזיר לשלם, דהוי כזרקן למקום גדודי חיות ולסטים. אבל אם נגעו בה, אסורים, אם הם של אותו שזרקן עליו, והוא שזרקם על דעת שיקברם עמו. הגה: הדין שטיהרו עליו, וכל הכלים שמולכין המת עליהם לקבורה, לא נאסרו, דהרי לא נתנם שם ע"מ לקבור עמו.

ביאור: מצוה לאחרים כו' - שיש בו משום השבת אבדה דודאי יתחרטו אה"כ (ש"ך).

{ מח ע"ב }

התם משום מררייהו. אי הכי היינו דקתני עלה. אמר רבן שמעון בן גמליאל: כמה דברים אמורים, שלא נגעו במטה, אבל נגעו במטה⁵⁷, תאסורין. תרגמה עולא במטה הנקברת עמו, דמחלפי בתכריכי המת. תא שמע: כיס שעשאו להניח בו תפילין, אסור להניח בו מעות, הניח בו תפילין, יניח בו מעות. אימא: עשאו והניח בו תפילין, אסור להניח בו מעות, כדרב חסדא. תא שמע: אמר לאומן עשה לי תיק של ספר או נתיק של תפילין, עד שלא נשתמש בהן קודש, מותר להשתמש בהן חול, נשתמש בהן קודש, אסור להשתמש בהן חול. תנאי היא, דתניא: ציפן זהב או שטלה עליהן עור של בהמה טמאה, פסולות⁵⁸, עור בהמה טהורה, כשירות, אף על פי שלא עיבדן לשמן⁵⁹. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף עור בהמה טהורה פסולות, עד שיעבדו לשמן. אמר ליה רבינא לרבא: מי איכא דוכתא דרמו ביה מת וארגי בגד למת. אמר ליה: אין, כגון שכבי דהרפניא. דרש מרימר: הלכתא כוותיה דאביי, ורבנן אמרי: הלכתא כוותיה דרבא. והלכתא כוותיה דרבא.

תנו רבנן: הרוגי מלכות נכסיהן למלך⁶⁰, הרוגי בית דין, נכסיהן לירושין. רבי יהודה אומר: אף הרוגי מלכות נכסיהן לירושין. אמרו ליה לרבי יהודה: והלא כבר נאמר הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו. אמר להן: בן אחי אביו היה וראוי לירשו היה. והלא הרבה בנים היו לו. אמר להן: אותו ואת בניו הרג, שנאמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי, ורבנן: ההוא, בנים הראויין לצאת ממנו. בשלמא למאן דאמר נכסיהן למלך, היינו דכתיב ברוך נבות אלהים ומלך, אלא למאן דאמר נכסיהן לירושין, למה לי ומלך. ולטעמין אלהים למה לי. אלא לאפוש ריתחא, הכי נמי לאפוש ריתחא. בשלמא למאן דאמר נכסיהן למלך, היינו דכתיב וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח, וכתיב ויאמר לא (אצא) כי פה אמות. אלא למאן דאמר נכסיהן לירושין, מאי נפקא ליה מינה. לחיי שעה.

וישב בניהו את המלך דבר לאמר כה דבר יואב וכה ענני. אמר ליה: זיל אימא ליה: תרתי לא תעביד בהאי גברא, אי קטלית ליה, קבול לטותיה

במטה הנקברת עמו - כלומר שנושאין אותו בה לקבורה (ש"ך).

אסורים - מדרבנן שגזרו בהן משום דמיחלפי בתכריכי המת (ש"ך).

אם הם של אותו כו' - לאפוקי של אחרים דלא, דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ש"ך).

והוא שיזרקם ע"ד שיקברם עמו - כגון שיזרקם מתוך מרירות הלב ע"מ לקברן עמו ונגעו במטה הנקברת, לאפוקי המצע שמניחים על המת או הכר וכסת שנותנים תחת מראשותיו או סדין או טלית שפירסו על הארון או על המטה שמוליכין בה המת לקברו אינו נאסר (ש"ך).

⁵⁷ עי' ש"ע (י"ד סי' שמט ס"ג): הוב"ד לעיל הערה 56.

⁵⁸ עי' ש"ע (או"ח סי' לב סמ"ח): אם צפה הבתים בזהב או בעור בהמה טמאה, פסולים.

מ"ב: או בעור - פי' שעשה עור מתחלה מבהמה טהורה ואח"כ ציפה על אותו עור מבהמה טמאה אפ"ה פסולים ואפילו חתך במקום השיניין שהשיין נראה [פמ"ג] ועיין בבה"ל:

⁵⁹ עי' ש"ע (או"ח סי' לב סל"ז): עור הבתים צריך להיות מעור בהמה חיה ועוף טהורים, אפילו מנבלה או טרפה שלהם, ורשאי לעשות מקלף או מעור שלילי. הגה: וכן הרצועות יכול לעשותן מקלף ועור שלילי (מרדכי דף צ"ד). צריך שיהיה מעובד לשמו היכא דאפשר.

מ"ב: עור הבתים - וה"ה עור התיתורה והמעברתא כיון שמחובר ותפור בהבתים:

טהורים - דכתיב למען תהיה תורת ה' בפין מן המותר בפין וכיון דאות ש"ן שהוא מרמז על שם שדי נקמט בעור התפילין הוא בכלל תורת ה'. ואין חילוק בין הש"ר או הש"י:

מקלף - ואף על פי שהוא דק שפיר מיקרי עור:

שליל - דגם עורו נקרא עור ואף על גב דהוא נקרא בשר לענין טומאה מ"מ לא גרע מעור עוף:

לעשותן מקלף - רק שישחירם דרצועות שחורות הלמ"מ:

מעובד לשמו - ואם העיבוד היה רק לרצועות [קע] לא מהני להבתים דקדושתן חמורה:

היכא דאפשר - כי הרמב"ם ס"ל דלא בעי כלל עיבוד עור הבתים דאדרבה יותר חזק הוא כשלא נתעבד משום הכי כשר אפילו עור שאינו מעובד כלל וכ"ש דלא בעי עיבוד לשמה ורוב הפוסקים חולקים עליו ומצרכי עיבוד וגם לשמה ופסק הש"ע דהיכא דאפשר בעי לשמה אבל היכא דלא אפשר למצוא חיפוי הבתים מעור המעובד לשמה מותר לסמוך על דברי הרמב"ם מלהתבטל ממצות תפילין וכשימצא אח"כ מעור המעובד לשמה יגנוז הבתים אלו ויעשה מעור המעובד לשמה ונחלקו האחרונים אם לע"ע יניחם בברכה או בלא ברכה והברכי יוסף הסכים להמ"א דיוכל לברך ועיין בבה"ל:

⁶⁰ עי' רמב"ם (אבל פ"א ה"ט): הוב"ד לעיל הערה 6.

עי' רמב"ם (מלכים פ"ד ה"ט): הוב"ד לעיל הערה.

{ מט ע"א }

והשיב ה' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדקים טובים ממנו, טובים, שהיו דורשין אכין ורקין והוא לא דרש. צדקים, שהן בפה ולא עשו, והוא באיגרת עשה. ועמשה לא נשמר בחרב אשר ביד יואב, אמר רב: שלא כשדור. ויקבר בכיתו כמדבר, אטו ביתו מדבר הוא. אמר רב יהודה אמר רב: כמדבר, מה מדבר מופקר לכל, אף ביתו של יואב מופקר לכל. דבר אחר: כמדבר, מה מדבר מנוקה מגזל ועריות, אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות. ויואב יחיה את שאר העיר, אמר רב יהודה: אפילו מוניני וצחנתא טעים פריס להו. הדרן עלך נגמר הדין.

תהא לוטא ולא תהא לאטה⁶¹. אתיוה ליואב, דייניה. אמר ליה: מאי טעמא קטלתי לאבנר. אמר ליה: גואל הדם דעשאל הואי. עשאל רודף הוה. אמר ליה: היה לו להצילו באחד מאביריו. אמר ליה: לא יכיל ליה. אמר ליה: השתא בדופן חמישית כיון ליה, דכתיב ויכהו ויכהו באבנר באחרי החנית אל החמש, ואמר רבי יוחנן: בדופן חמישית, במקום שמרה וכבד תלויין בו, באחד מאביריו לא יכיל ליה. אמר ליה: ניזיל אבנר, מאי טעמא קטלתי לעמשה. אמר ליה: עמשה מורד במלכות הוה, דכתיב ויאמר המלך לעמשה הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגוי וילך עמשה להזעיק את יהודה ויחר וגוי. אמר ליה: עמשה אכין ורקין דרש, אשכחניהו דפתח להו במסכתא. אמר: כתיב כל איש אשר ימרה את פיך ולא ינשמו את דבריך לכל אשר תצונו יומת, יכול אפילו לדברי תורה, תלמוד לומר, רק חזק ואמץ⁶². אלא, ההוא גברא מורד במלכות הוה, דכתיב והשמעה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה. מאי לא נטה, אמר רב יהודה: שביקש לנטות ולא נטה. ומאי טעמא לא נטה. אמר רבי אלעזר: עדיין ליחלוחית של דוד קיימת. רבי יוסי ברבי חנינא אמר: עדיין איצטגניני של דוד קיימין. דאמר רב יהודה אמר רב: ארבע מאות ילדים⁶³ היו לו לדוד, כולן בני יפת תואר היו, ומגדלי בלורית היו, ומהלכין בראשי הגייסות היו, והן הן בעלי אגרופין של דוד. ופליגא דרבי אבא בר כהנא, דאמר רבי אבא בר כהנא: אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה, ואילמלא יואב לא עסק דוד בתורה. דכתיב ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא. מה טעם דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו, משום דיואב על הצבא. ומה טעם יואב על הצבא, משום דדוד עשה משפט וצדקה לכל עמו.

ויצא יואב מעם דוד וישלח מלאכים אחרי אבנר וישכו אתו מבור הסרה. מאי בור הסירה. אמר רבי אבא בר כהנא: בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג. ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי, אמר רבי יוחנן: שדנו דין סנהדרי. אמר ליה: מאי טעמא קטלתי לעשאל. עשאל רודף היה. היה לך להצילו באחד מאביריו. לא יכילי ליה. השתא בדופן חמישית כוונת ליה, באחד מאביריו לא יכלת ליה. לדבר אתו בשלי אמר רב יהודה אמר רב: על עיסקי שלו⁶⁴. ויכהו שם אל החמש, אמר רבי יוחנן: בדופן חמישית, מקום שמרה וכבד תלויין בו.

⁶¹ תהא מן לוטא ולא תהא מלטט. פירוש כי קללת חנם בא על עצמו, מפני שהוא מקבל אחד ואותו אחד אין ראוי לקבל קללת חנם ולכן הקללה חוזרת עליו. למה הדבר דומה הזורק אבן בכותל של אבנים שאין הכותל מקבל האבן וחוזר האבן על הזורק, וכן המקלל בשביל שאין מקבל אותו שמקבל הקללה חוזרת הקללה עליו. וכהאי גוונא אמרו (שבת צ"א א') החושד בכשרים לוקה בגופו, כי מפני שהוא חושד אחר אם היה אמת בעבירה והעבירה בודאי היה גורם לו הקללה ופורענות, והרי הוא חשד חנם ולכן העונש שהיה ראוי לבא על אותו אחר אם היה אמת החושד דבר זה חוזר עליו ולוקה בגופו כמו שביארנו במקום אחר. ומפני כי דוד קלל את יואב ועתה בא שלמה להרוג אותו ותרי קטלא לא קטלינו וכאלו היה אותם קללות של יואב קללת חנם, לכן אמר יואב שהוא יקבל אותם עליו במשפט קללת חנם שהקללה חוזרת עליו. ולכן נקט הך לישנא ולא אמר תהא מן שנתקללו ולא מן מקללים כי שם לוט הוא לאחריו טול, וכן מה שמליט את אחר הקללה חוזרת עליו והוא לוקח קללה לעצמו כי הקללה חוזרת לאחוריו ונעשה מה טול (מהר"ל).

⁶² עי' רמב"ם (מלכים פ"ג ה"ט): המבטל גזרת המלך בשביל שנתעסק במצות, אפילו במצוה קלה הרי זה פטור, דברי הרב ודברי העבד דברי הרב קודמין ואין צריך לומר אם גזר המלך לבטל מצוה שאין שומעין לו.

⁶³ פירוש זה כי הכח והזרוע יותר לאומות, וכמו שאמרו (גיטין נ"ז ב') אין מלחמה נוצחת אלא אם כן יש בה מן זרעו של עשו. ולכן היו לו ד' מאות ילדים יפת תואר נולדו מן האומות והם היו בעלי אגרופין של דוד, שהם יותר מוכנים לזה כי כח ישראל היו להם מצד אביהם וכח האומות מצד אמם ובוזה היו נוצחים. ועוד נראה כי לכן היו בני יפת תואר מפני שבאו מכח מלחמה שהרי במלחמה לקח הנשים ומכח זה נולדו, לכן מצליחין יותר במלחמה משאר בני אדם. וקאמר ופליגי דרבי אבא בר כהנא וכו' דלרבי אבא בר כהנא לא היה סומך דוד על אנשי מלחמה כלל, כי זהו מעשה הגוים כי אלה ברכב ואלה בסוסים וגוי, אבל דוד היה סומך על תורתו ועל הצדקה, כדאמרין במסכת בבא קמא פרק קמא (ז"א א') כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים אויביו עושים ע"ש ופרכו בארנו כי התורה בפרט עושה מלחמה נגד האומות, כמו שהיה עושה אברהם שגאמר (בראשית י"ד) וירק את חניכיו שהוריקן בתורה וכמו שהשכל גובר על הגוף כך ע"י התורה גובר על האומות שכולם בעלי גוף מבלי שכל התורה ואין להאריך בזה (מהר"ל).

⁶⁴ קשה דמאי בא הכתוב לומר שיהיה בא זה על עסקי חליצה אם היה זה על עסק חליצה או מה שהוא. ונראה לומר כי יואב בא לרמז לו ולכל עולם כי מה שהורג אותו אינו אלא כמו חליצת מנעל מן הרגל, כי חליצת מנעל מן הרגל הוא הסתלקות הפחיתות וכדכתיב (שמות ג') של נעליך מעל רגליך וגומר, ובכל מקום שיש קדושה אסור לילך שם במנעלים. ומפני שאמר יואב כי חטא

והריגתו הוא לסלק ממנו פחיתות החטא ולקדש אותו שיכנס אל מקום הקדוש הוא עולם הבא, ולכן הורג אותו ולכן עשה כל זה כן יש לפרש.

ועוד נראה כי ההריגה דומה לחליצת מנעל מן הגוף, ולכן כאשר היה מראה לו החליצה דבר זה הוא הכנה להריגה כי הגוף שהוא פחות ושפל דומה למנעל שהוא שפל ופחות, וכאשר מת ע"י הריגה לוקח הגוף שחלצו מן הנפש וזהו חליצת מנעל, ולכן אמר שיהיה מראה לו חליצת סנדל וזה מצות החליצה, כי האשה היבמה דומה לסנדל שהיא פחות ושפל מן האיש, וכך קראו חכמים האשה מסאני דרב מכרעאי לא בעינא ליה (קידושין מ"ט א') וכאשר חולצת האשה הסנדל מן רגליו בזה נפטרה מן היבם. ולא כן אשתו שאין יכול לפטרה בחליצה כי אשתו היא עמו בשר אחד, אבל היבמה שאינה עמו כך ולכן היא חולצת המנעל מן הרגל שהוא כמו האשה היבמה ובוזה נפטרה ממנו. ובערך זה הגוף אצל הנפש כמו ערך אשה לאיש כמו שבארנו זה במקומות הרבה כי האשה והאיש והגוף והנפש ערך אחד. ומפני כך היה שואל אותו איך יבמה גדמת חולצת ומפני כי יהיה מראה החליצה בעצמו שהוא חליצת הגוף מן הנשמה, ודבר זה יהיה הכנה שיהיה נחלץ הגוף מן הנשמה ע"י שיהרג אותו בזה כי חולץ הגוף מן הנשמה והבן זה (מהר"ל).

1 ויא דיכול להוסיף בתנאי - עיקר הלכה כמחבר, היינו דוקא כשאין כתב ידם יוצא ממקום אחר, אבל אם כתב ידם יוצא ממקום אחר, אין נאמנין, דהא בעל כרחך איירי כאן לאחר כדי דיבור וכמ"ש הרמ"א, וא"כ הוא הדין כשאמר "כתב ידנו הוא זה" ואחר כדי דיבור אמרו תנאי, אין נאמנין, וכן הוא להדיא לקמן (סי' מו סל"ז) דאפי' כשאין כתב ידן יוצא ממקום אחר אין נאמנין אלא תוך כדי דיבור, ועי' מה שכתבת שם (ז"ה ואם כתב ידם) [נאמנים אפילו לומר שבשעה שחתמו לא ידעו שהיה תנאי ואח"כ נתברר להם, אפילו יצא כת"י ממקום אחר] ושם (ז"ה בשום דבר) [שאם כתב ידם יוצא ממקום אחר אינם נאמנים להוסיף תנאי, ודלא כסמ"ע שם], ועוד (סי' פב סקל"ד?) (ש"ך), עיין מש"כ לקמן (סי' מו סל"ז ז"ה) אין נאמנים בשום דבר (נתה"מ), מ"מ אם כפי עדותם עדותן הראשונה לא היה ממש בעדותן, שהיה בלא קנין, ואחר כך הוסיפו שהיה בו קנין, לכולי עלמא לא מהני, וכעדות אחרת דמיא (רע"א), וכל זה דוקא היכא עדתיין יש פנאי לקיים התנאי, דלא נעקר עדותן לגמרי (רע"א), ויא שכל שאמרו העדים שהיה תנאי בשרט אינם נאמנים [והוא המדובר בסי' מו], אבל לומר שהיה נתינת השטר על תנאי נאמנים [והוא המדובר בסי' פב] (פ"ת * תומים).

כגון שהזיקוהו בית דין כו' - אפילו אם העיד על עניני אישות, ואחר כך אמר שהעיד עדות שקר, שלא ידע חומר הענין, עכ"ז כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד (פ"ת * רשב"ש).

וכן בכל טעות כו' - כל זה דווקא בדבר שאין דרכו לדייק בו, אבל דווקא הדרך לדייק בו אין נאמנים, ועוד כל זה דווקא שהעדים עצמם אומרים שטעו, אבל שאנחנו נטעון את זה עבורם, לא (ש"ך * רמ"א), ועיין לקמן (סי' מג סק"ד) (ש"ך).

וכן אם אינו סותר עיקר דבריו - וה"ה כשעדים מסבירים שטר, כל שהלשון סובלתו מאמינים להם, אבל הוספת תנאי לא בכלל זה (ש"ך * מהר"ט).

יש לנו לכונן דבריו - פירוש, אפילו בביאור משמעות הרחוקה. וכן הוא בעד אחד שמעיד שהיה תנאי בע"פ בין החזן והקהל, ועדים אחרים מעידים שכל התנאים נכתבו בשרט אבל אמת שכל הדברים שנדברו בעל פה לא נכתבו בשרט, שזה לא מיקרי הכחשה לעד ההוא שאומר תנאי היה, דיש לומר שמה שחשבו שהדברים שבע"פ אינם חשובים תנאי (סמ"ע), אם באו עדים ופרשו דבריו, כל מקום שאין העדים באים לסתור דברי השטר לגמרי אלא לפרשו שומעים אליהם, ואפי' אם היה אותו הפירוש רחוק ורחוק בלשון השטר דמתרצינן הלשון של השטר שיהיה מכוון לדברי העדים, כל שאנו יכולין לכוון העד שלא תהא עדותו מוכחשת (ש"ך □ המהר"ט), יכולין להעיד ע"פ על משמעות הרחוק ודחינן למשמעות הקרוב משום דלא היה סתירה ממש אלא גלויה ספקא (ש"ך * אלשיך), היינו אם בתוך חצי שעה חזרו מעדותן. אמנם אם היום העידו באופן זהוי חובתא למביא העדים, ואחר יום או יומים חזרו העדים לבטל עדותן הראשון. יראה דלא כל כמנייהו ועדותן הראשון במקומו עומד, וכן א' הביא עדים שקידש אשה, והם העידו שנתן כסף ואמר היה זה כסף קידושין, ולא אמר "להתקדש לי" שהוא ידים שאינם מוכיחות, לא נחשב כעדים שאין אדם מביא לחובתו (ש"ך * מהר"ט).

דברי שני עדים הנראים מכחישים זה את זה - כגון אחד אומר בשני בחודש נעשה המעשה והשני אומר בשלישי בחודש, דאמרינן האי ידע בקביעה דירחא והאי לא ידע, וכמ"ש לקמן סי' ל"ז (סמ"ע).

הואיל ושתקו - ה"ה כשאמר תחילה "איני זוכר עתה", יכול לחזור ולומר "נתתי אל לבי וזכרתי". משא"כ כשאומר תחילה סתם "איני זוכר" דאינו חוזר ומגיד (סמ"ע), ויא דעיקר החילוק בין אומר "לא נתתי מעולם לב לזה", שאינו נאמן אח"כ להגיד עדות, ובין אומר "איני זוכר עתה", רצה לומר שגילה עדותו שצריך להזכר בדבר. וגם אם אומר סתם "איני זוכר" הוא ג"כ דינא הכי, דהוא לרוב מוספק, ומשמע ידע כבר אלא שאינו זוכרהו (ס"א), ועיין מ"ש לקמן (סי' עה סק"ז?). ויא דאם העדים אמרו "אין אנו יודעים" ואחר כך חזרו ואמרו "יודעים אנו" לא היו חוזר ומגיד (קצה"ח).

ולא אמרו אין אנו יודעים - דכשאומרים בב"ד "אין אנו יודעים" שוב אינו חוזר ומגיד, ועיין לעיל (סי' כח סק"ד) (סמ"ע), אחר שנתנו חרם בבה"כ שכל מי שיועד להעיד שיבא ויעיד ואלו העדים היו שם ולא העידו, נפסלו מעתה לעדות כדון העובר על החרם שפסול לעדות, ואין נאמנין לומר שלא שמעו מן החרם הואיל והיו בעיר (ש"ך * רמ"א), איש שהעיד שלא בפני בית דין שבעל של פלונית מת, כל שהגדה ראשונה לא היה בב"ד ואעפ"י שידעו בברור שאמר כן לא חשבו הגדה דאין אדם חושש במה שאומר חוץ לבית דין ולעולם חוזר ומגיד ואף על פי שלענין התר אשה היה נראה לכאורה דלא שייך טעם זה דכל האומר בפני עדים שמת בעלה של פ' ידע אותו העד בודאי שיתירו את האשה ע"פ אותם דברים אף על פי שלא אמרם בב"ד וא"כ ה"ל כאלו העיד מתחלה בפני בית דין דשוב אינו חוזר ומגיד מכל מקום אפי' בדבר שאין צריך בית דין הגדה דלא בבית דין, ואמר שאינו יודע שום עדות ואחר ב' ג' ימים בלא בפני הבית דין ואמר שהאמת הוא שהוא ידע עדות בענין אבל מפני שהכיעיסוהו היה כובש את עדותו שהיו רוצים להעיד להם בחזקה אין זה אמתלא, ואינו נאמן שוב

(ש"ך * ראנ"ח), אפילו אם היה אונס ממון, זה לא מספיק שיכול להעיד אחרת, אמנם אונס נפשות כן (ש"ך * אלשיך), ויא בדת מקור דברי הרמ"א שאפילו אמרו בפירוש לא ידענו, כשנותנין טעם לדבריהם יכולין לחזור אם כן כשאומרים שמפני פחד לא העידו חשבי נתינת טעם שפיר ויכולין לחזור ולהעיד היכא שיש שבועה אין הפחד טענ' כל שלא היה בו כדי שיהיה טעם שבועה דנודי אונסין (רע"א * מים עמוקים), כל שהוא באמתלא ונותן טעם למה לא העיד בתחילה, ודאי דיכול לחזור ולהגיד, כמו שכתב הרמ"א, וזה אפילו אם הכריזו בחרם (נתה"מ).

ונתנו אמתלא - כי אמר איני יודע מפני פחד או מפני טענה אחרת לא משוי נפשי רשיעא שרי לא עבר שום עבירה, ואף על פי שעברו על "אם לא יגיד", מ"מ שב ואל תעשה הוא (פ"ת).

הואיל ולא אמרו בהיפך - ומ"ש המחבר בריש הסימן דאין שומעין לו אפילו נתן טעם לדבריו, שם איירי דאמר היפך דבריו הראשונים (סמ"ע), אם אמרו העדים מתחילה "פלוני חייב לפלוני" וחזרו לומר שכחנו שכבר פרעו, ככהאי גוונא לא מהימני, דהוה ליה חוזר ומגיד שכבר העידו שחייב, אבל אי אמרו בתחילה "פלוני הלוח לפלוני", מצו לומר אח"כ שכחנו שכבר פרע לו אותה ההלואה, כיון שבזה אינם סותרים דבריהם הראשונים (פ"ת).

2 שם - אע"פ שהעולם אומרים לגזור בחרם על המדפיסים שלא יעשו במתכונתו אין לגזור על זאת מכמה טעמים א' מאחר שכעת הזכות ואחריות הדפוס הוא מחקי המלך וזכויותיו בכמה דברים וא"כ מי יגזור לעכב על זכות המלך וחוקו ב' לא מצינו כיוצא בזה שזכה הראשון בדין לעכב על אחר הבא אחריו ובפרט כ' לא חדש הוא ואין זה חלקו רק עמלו לשטריה מעט ונוטל שכרו מאת מכוון וכמה שאינו מן הדין אין לשום רב ומורה לגזור במדינתו מה שנוגע למדינה אחרת, ג' מאחר דהאידינא ישנם גם גוים מדפיסים שא"צ לשמוע לגזירותינו א"כ זה חסר וזה לא נהנה אנו מפסידין למדפיסי ישראל במקום שאין הראשון מרוויח כלום [ע"כ מהגרמ"ב, והחת"ס הוסיף:] אע"פ שהמלך אוסר להטיל חרם, עכ"ז יש איסור של משיג גבול רעהו לכן נהגו קדמונינו להטיל גבול בכל הדפסה והדפסה שכן ראו קדמונינו בכל תפוצת ישראל מיום החל הדפוס לגזור בגזירת עירין על כל המשיג גבול למען לא יהי' שלוחי מצוה נזיקים שכן א"א להדפיס בלי שיוציא הוצאות הרבה ויבוא מאי שיבוא אחריו ויפסדו קרנו ועמלו ומטעם זה אסר רמ"א ספרי רמב"ם של המדפיס השני כמ"ש בתשובתו (חת"ס חו"מ סי' מא), במדפיסי ספרים אפי' יהי' מדפיס מן העמים שאינו צריך לשמוע לחכמי ישראל ועוד אפילו גזר המלכות שלא להבי' ספרים מחוץ למדינה לתוך מדינתו וא"א להבי' ספרי' ההם למדינה ועוד אפי' יתן רשות להמדפיס הזה מהמדפיס הראשון להדפיס ספריו לא הותר כלו שיש אומדן דעת דלא הותר אלא לזה במדינתו כי סמך שהישראל' חוץ למדינתו לאו רשיעא נינהו לעבור על או קנה מיד עמינתך, ופשיטא שאין רשות לשום מדפיס ישראל לקבוע בדפוס במשך זמן החרם הראשון, א"כ בשאר מדפיסי כ"ש במי שהוציא דבר חדש ובתנאי שלא יהי' חידושי תורה ופסקי הלכות שאסור ליטול שכר וליהנות ממנו בעה"ז, אבל מגיהי ספרים ופוסקי טעמים, דמותר ליטול עליהם שכר וכגון פלוני וכו' והוא טרח וקביץ כמה ספרי' למאות הנצרכי' לזה העסק והוציא ממון רב וגאוניו רבותינו קבעו שכרו למינקט לי' שוקא על כ"ה שנין שלא ישיג אחר גבולו אלא שלא היה ביכולתו להדפיס בפעם אחת מה שיספיק לכל ישראל על כ"ה שנין ע"כ מדפיס וחוזר ומדפיס והכל הוא ליטול שכרו ככל כמגיהי ספרים וכת"ח שמלמדים הלכות שחיטה וקמיצה שיטלו שכרם מתרומת הלשכה ושאר המדפיסים ידפיסו מחזורים אחרים או ספרים אחר' ולמה יהנו במה שהמציא הוא (חת"ס סי' עט) ואפשר להטיל חרם ושמתא על הקונים והלומדים מתוך הספרים שנפסו בתוך הזמן (חתם סופר ח"ו נ"ז). ועי' מש"כ (יר"ד סי' רלו סק"א) ויא דהסכמות שנותנים ברנים על הדפסת ספרים שלא ידפיס עוד אחר ספר זה אינו חל דשבועה בכתב לא מהני ויא דגזירה בכתב שגוזרים גדולים ואי חל אלא שאם כבר מכר המדפיס הראשון ספריו אין בידו לעכב אחרים להדפיס ולמנוע מלאכת משים אף שהוא תוך זמן שגבלו הרבנים בחרמותיהם כיון דלית ליה פסידא, ויא דאף אחרי נמכר עדיין יש לו כל הזכות עד תום הזמן. ויא שבשועה שלוחו של אדם כמותו מדיכול לישבע על תנאי, ויש חולקים דשבועה ע"י שליח לא מהני (פ"ת).

ופסידא להאי כו' - וכ"ז דזה לאו למיגדר מילתא הוא אין שומעין להן. ומשמע מזה דלמיגדר מילתא כ"ע מודים דיש כח לטובי העיר, ולפ"ז צ"ל דהרמ"א לא כתב דיש חולקים אלא אמ"ש שכן נוהגין, ור"ל דנוהגין כן אפילו בלי צורך שעה דמיגדר מילתא, וא"כ קיצר במקום שהיה לו להאריך ולפרש. וכל כה"ג דאינו בכלל היתר מיגדר מילתא, אין שומעים להן, ואפשר שהוא כוונת הרמ"א, וצ"ע (סמ"ע).

מכל מקום הולכין אחר מנהג כו' - עי' רמ"א לקמן (סי' שלא ס"א) [[אם] לא היה מנהג בעיר, אבל רוב אנשי העיר באו ממקום שיש שם מנהג, אזלינן בתר מנהג העיר שבאו משם. הלך ממקום שנהגו להשכים ולהעריב למקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב או איפכא, אזלינן בתר המקום ששכר שם הפועלים. ואינו קרוי מנהג אלא דבר השכיח ונעשה הרבה פעמים, אבל דבר שאינו נעשה רק פעם אחת או שני פעמים אינו קרוי מנהג] (ש"ך), ויא [והוא שיטת החולקים] דאין כח לרוב הקהל להכריח למיעוט לשנות דבר במידי דאיכא

קרובו אף על פי שהוא רחוק ומוקצה מן הדעת כמו מסמר מן הצלוב וכדומה (פ"ת).

הלינו לכבודו - אחד שמת בה' בשבת ואביו רצה להמתין מלקברו עד מחר עם דמדומי חמה סמוך להכנסת שבת כדי להצילו מחבט הקבר. אפילו נימא שניצול ע"י כן מדין חבט הקבר, מ"מ אסור לעשות כן ולא נקרא זה לכבודו אלא כגון להביא ארון ותכריכין אבל ענין העונש לא נקרא כבוד, וכ"ש שהדבר ברור שלא הועיל כלום להצילו מדין חבט הקבר (פ"ת), אם נמצא הרוג ולא נודע מי הוא ולפי אומדנא נראה שהוא בעל אשה אחת צ"ע אם מותרים להלינו עד שתבא אשתו ואולי תגיד סימנים מובהקים ואפשר שגם זה מקרי לכבודו כדי שבניו יתאבלו ויאמרו קדיש, עמש"ל (סי' ש"ג סק"ז) (פ"ת).

להביא לו ארון ותכריכין - וה"ה להמתין על קרוביו (ט"ז).
6 ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ט): כל הרוגי בית דין אין קוברין אותן בקברי אבותיהם בכלל ישראל, אלא שני קברות מתקנין להן בית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין, ודבר זה הלכה מפי השמועה, נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן בקברות אבותיהן, ויש לקרוביהן לעשות להן ארון ותכריכין.

ע"י רמב"ם (אבל פ"א ה"ט): כל הרוגי מלכות אף על פי שנהרגו בדין המלך והתורה נתנה לו רשות להרגו, הרי אלו מתאבלין עליהן ואין מונעין מהן כל דבר וממונם למלך ונקברין בקברי אבותיהן, אבל כל הרוגי בית דין אין מתאבלין עליהן אבל אוננין, שאין אנינות אלא בלב, ואין נקברין עם אבותיהן עד שיתאכל הבשר וממונם ליורשיהם.

7 ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"ו): הרוגי בית דין אין מתאבלין עליהן, ובאין קרוביהן ושואלים את שלום העדים ואת שלום הדיינים להודיע שאין בלבם עליהן כלום שדין אמת דנו, ואף על פי שאין נוהגין אבלות הרי הן אוננים עליהם שאין אנינות אלא בלב.

רווחא להאי ופסידא להאי או להפקיע ממון שלא מדעת כולם אלא אם כן להכריח הציבור במה שהיה מנהג מקדם או למיגרד מילתא במילי דשמיא דאז יש כח לרוב הקהל או טובי עיר שהמחוס עליהם מדעת כולן לכל דבר ו"א [והוא הראב"ה והוא שיטת ה"רנוהגין] דאם קבלו עליהם ראשים לכל דבר כנהוג מה שעשו עשוי בתקנת הקהל דוקא ואף על פי שלא היה כן מנהג מקדם וגם אינו מיגרד מילתא, ואפילו יחיד שביררו מה שעשה עשוי בתקנת הקהל ויפתח בדורו וכו' ואפילו מיחו עליו הרוב אינו כלום, ואפילו טובי העיר שלא המחוס עליהם אם עשו דבר במעמד אנשי העיר בפרהסיא ואין מוחה בידם מה שעשו עשוי ואם רוצים לעשות דבר והרוב מיחו אין הגזרה חלה עליהם מאחר שלא המחוס רבים עליהם אבל אם הרוב הסכימו והמיעוט מיחו חלה הגזרה עליהם בעל כרחם (ש"ך * ב"ח), על טובי העיר להביא ראייה שזה מנהג קבוע בעיר להיות ידם על העליונה במה דאיכא פסידא להאי ורווחא להאי, ואפילו אם יבררו מהמנהג כן, מ"מ בדבר שהם נוגעים בדבר כמו בעסקי המסים שכולם נוגעים בדבר, לא מיחשב טובי העיר והרי הם רק כאשר יחידים, וע"י לקמן סימן קס"ג סעיף א' ס"ק? [שכל המיסים צריכים לעשות בפני כל הבעלי בתים המשלמים, ולא רק רובם] (פ"ת).

וכ"ש אם קבלום עליהם לכל דבר כו' - אין רשאים בני העיר לקיים שום דבר היכא שיש דין מומחה או אדם חשוב בעיר, וע"י לקמן סימן רל"א ס"ח ז"ל: רשאים בעלי אומנות לעשות תקנות בענין מלאכתם כגון: לפסוק ביניהם שלא יעשה א' ביום שיעשה חבירו וכיוצא בזה וכל מי שיעבור על התנאי יענישו אותו כך וכך הגה: והא דבני אומנות יכולים לתקן ביניהם תקנות היינו כולם ביחד אבל שנים וג' מהם לא מהני במה דברים אמורים במדינה שאין בה חכם חשוב ממונה על הציבור אבל אם ישנו אין התנאי שלהם או של כל בני העי מועיל כלום ואין יכולים לענוש ולהפסיד למי שלא קיים התנאי אלא אם כן עשו מדעת החכם הגה: מיהו אם ליכא הפסד לאחרני יכולין לתקן ביניהם מה שירצו, ו"א דוקא בדבר שהוא קנס (סמ"ע).

יתן ארבעים זהובים - מאן דאתקנס מנה בדינא סופג ארבעים, במאתים, שמונים, על כל מנה ארבעים וע"י לקמן סי' תכ סמ"א [הפורע ראש האשה משלם ק' סלעים כו'. המלעייג על דברי חכמים לוקה, והקורא לאשת חבירו זונה או פרוצה לוקה ד' מלקיות] (סמ"ע).

אבל ביד הב"ד' להלקותו כו' - מעשה באחד שישב לארץ להלקותו ולא בא הממונה להלקותו, ופטר הרב כיון שלא הורגלו בכפייה (סמ"ע).

3 ע"י רמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"ז): כיצד מצות הנתלין אחר שסוקלין אותן משקיען את הקורה בארץ ועץ יוצא ממנה ומקיפין שתי ידיו זו לזו ותולהו סמוך לשקיעת החמה ומתירין אותו מיד, ואם לן עוברין עליו בלא תעשה שנאמר לא תלין נבלתו על העץ.

4 כי קללת אלקים משמע קל' האחד קלני מראשי השני קלני מזרועי. כי האדם כאשר מצטער יאמר קלני מראשי שלא אוכל ללמוד, קלני מזרועי שלא אוכל לעשות שום דבר כי הזרוע בו פועל הדבר. כי הוא יתברך נותן המציאות לכל, וכאשר התלוי מגולה דבר זה הוא כנגד הש"י, וזהו קללת אלקים. ולכך אמר ולא זה שמת ע"י חטא שאומר הש"י קלני וכו', אלא אפילו אם מת אחד מן [החולין] הכי אמרה תורה שלא להלין המת והמלין עובר בלאו, וזה מפני שאין הש"י רוצה במיתת האדם ולכך לא יהיה נגלה רק יש לקבור אותו כי השכינה מתאוננת עליו (מהר"ל).

5 ע"י רמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"ח): ומצות עשה לקבור את כל הרוגי בית דין ביום ההריגה שנאמר כי קבור תקברנו ביום ההוא, ולא הרוגי בית דין בלבד אלא כל המלין את מתו עובר עליו בלא תעשה, הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין אינו עובר עליו.

ע"י שו"ע (יו"ד סי' שנז ס"א): אסור להלין המת, אלא אם כן הלינו לכבודו, להביא לו ארון ותכריכין או מקוננות, או כדי שיבאו קרובים או להשמיע עיירות.

ביאור: להלין - דוקא אם מלין את מתו כל הלילה עד הבוקר עובר בלאו אבל מקצת הלילה אינו עובר ואפילו איסורא ליכא אלא כדי להיות משובח יש למהר להוציא מתו כדלקמן סעיף ב'. יהודי גב שנתפס ונתלה והשר היה מבקש סך עצום להניחו לקבור בקבר ישראל. לאו דלא תלין אינו רק על מי שמוטל עליו לקבור ולא על אחרים, ואין זה שמוטל עליו חייב לבזבז כל ממונו לפייס השר כדי שלא יעבור על לאו זה (ע"י רמ"א לעיל סי' קנז ס"ז). מאחר דלא עבר הל"ת בפועל, לא היו רק כמצות עשה, אבל עד חומש מחויב לבזבז, ואפילו היה רשע גמור כל ימיו אסור להלינו. וע"י במ"א (סי' תקכו סק"?) אף בנפלים עובר על לא תלין. וע"י בשו"ת תפארת צבי ח"א סי' כ"ז מ"ש בזה להגאון מהר"י ברלין ז"ל. כשאמרה התורה לא תלין כו' כי קבור תקברנו והעובר על זה בשום מת עובר על עשה ול"ת, ע"כ אז נמסר לנו שיעור מיתה אולי היה אז מסורת מבעלי טבעים הראשונים אף על פי שנשכח מרופאי זמנינו ועליהם סמכו חז"ל בהרבה עניני התורה, או כי מרע"ה קבל השיעור מסיני או שסמכו עצמן אקרא כל אשר רוח חיים באפו דהכל תלוי בנשימת האף, וכשפסקה נשימתו שוב אין מחללין שבת. והדפיקה על המתים הוא ממעשה האמורי והיה ראוי לאסור לכן אמר שאין בזה מדרכי אמורי כיון שכבר נמצא פ"א שמצא קרובו חי א"כ המבקר מתו יש לתלות שרוצה לחוש אולי יהיה